

pregledni znanstveni članek
prejeto: 1999-05-10

UDK 656.1-/.6(100+497.4)"-00/06":738.8
339.166.8(497.4)"-00/06"

AMFORE V SLOVENIJI*

Verena VIDRIH PERKO

Gorenjski muzej, SI-4000 Kranj, Tomšičeva 44
e-mail: verena.perko@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Avtorica v uvodu prikaže zgodovino raziskav, spregovori o pomenu stratigrafsko raziskanih najdišč in sistematično raziskanih figlinah ter kemičnih in geoloških analizah amfor. V nadaljevanju predstavi definicijo in namebnost transportnega posodja. Sledi poglavje o antični prehrani, katere osnova so vino, olje in garum. Glavnina teksta je namenjena obravnavi posameznih tipov amfor in njihovega izvora. Raziskave temeljijo na slovenskem gradivu, ki v največjih količinah izhaja iz Emone, Celeje in Petovtone. Poznoantično amforično gradivo je obdelano po posameznih naselbinskih sklopih in s primerjalnimi analizami fine keramike. Zapažanja so interpretirana v sklepih.

Ključne besede: amfore, transport, trgovina, Slovenija, embalaža, vino, olje, garum, arheologija

LE ANFORE IN SLOVENIA

SINTESI

L'autrice, nell'introduzione, presenta la storia delle ricerche, l'importanza stratigrafica dei siti esaminati e delle figuline, studiate in maniera sistematica, nonché le analisi chimiche e geologiche eseguite sulle anfore. Continua dando la definizione dei vasi da trasporto e illustrandone l'impiego. Segue il capitolo sull'alimentazione nell'Antichità, basata sul consumo di vino, olio e garum. La maggior parte del testo è dedicata all'esame dei vari tipi di anfora e alla loro provenienza. Le ricerche si basano sul materiale sloveno che, in massima parte, proviene dai siti di Emona, Celeia e Petoviona. Le anfore tardo antiche sono studiate in relazione alla loro provenienza e tramite analisi comparative con la ceramica fine. L'autrice conclude offrendo un'interpretazione delle ricerche effettuate.

Parole chiave: anfore, trasporto, commercio, Slovenia, contenitori, vino, olio, garum, archeologia

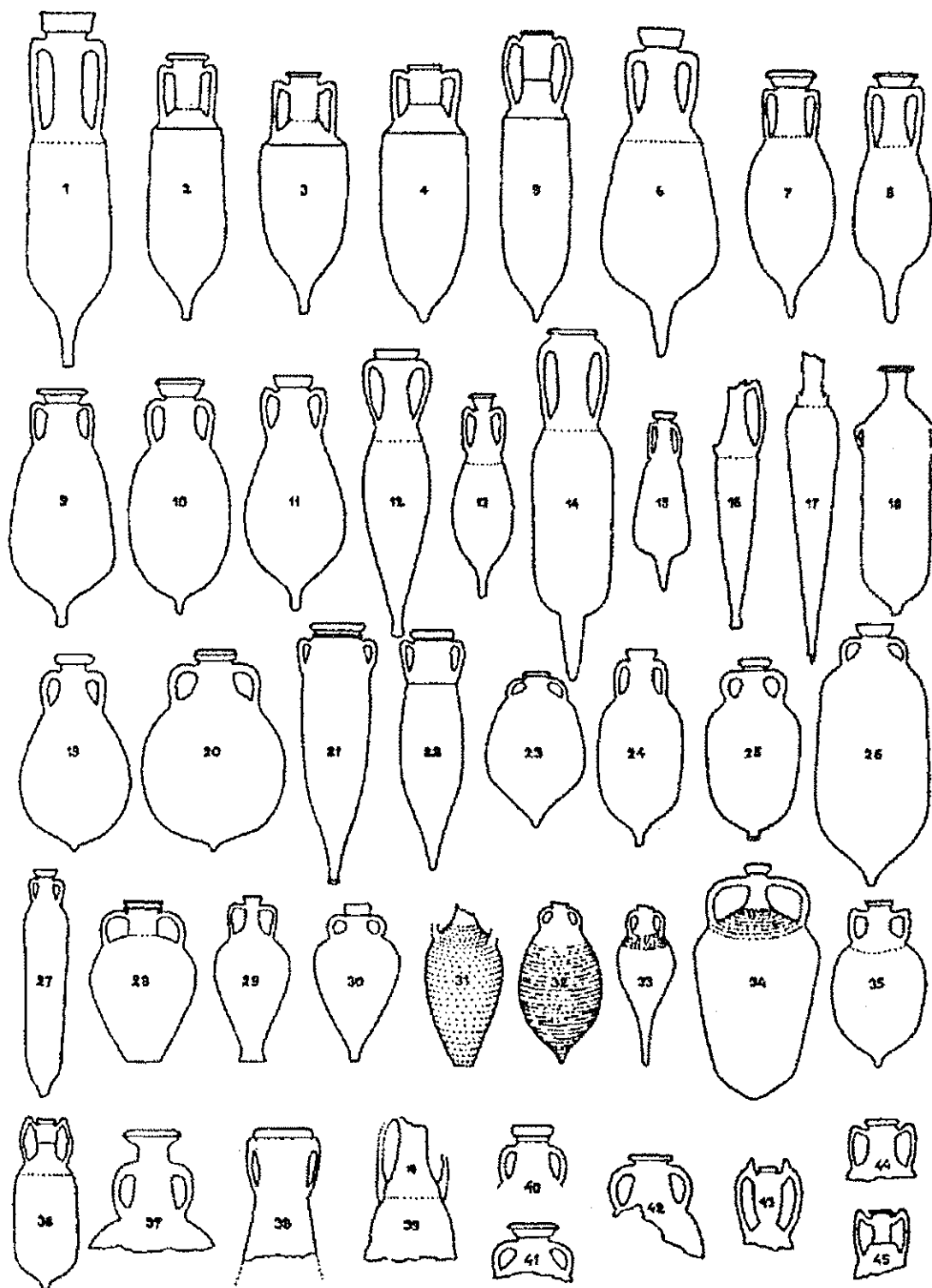
* V članku povzemam ugotovitve neobjavljenega doktorskega dela *Poznoantične amfore v Sloveniji*, Univerza v Ljubljani, 1994 in ga dopolnjujem z nekaterimi novimi rezultati raziskav gradiva iz Emone in najdišč v zaledju poznoantičnega obrambnega sistema klavster ter ažurirano literaturo. Krajši povzetek teksta z naslovom *A Survey of Recent Research on Roman Amphorae, Trade and Diet in the North Adriatic and its Hinterland* je izšel v zborniku *Life of the Average Roman*, ed. M. R. DeMaine, R. M. Taylor, Minnesota, 1999, 1-21.

ZGODOVINA RAZISKAV

Začetki sistematičnih raziskovanj amfor segajo na konec prejšnjega stoletja in so neočljivo povezani z epigrafskimi raziskavami H. Dressla, R. Schöneja in A. Maua na posodju iz Rima in Pompejev. Študije so bile

objavljene v III. in XV. zvezku *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Malo kasneje je H. Dressel ob natančnem preučevanju žigov in pripadajočih oblik amfor iz Castra Praetoria v Rimu izdelal prvo klasifikacijo [1], ki je z mnogimi popravki in razširitvami v uporabi še danes (Dressel, 1879).

[1]



Razen posameznih oblik, ki so bile obravnavane v sklopu monografskih študij najdišč ali bile tematsko vključene v obravnave rimskodobne keramike (Loeschcke, 1909; Bónis, 1942; Hawkes et al., 1947; Gose, 1950; Lamboglia, 1950) je še vse do šestdesetih let našega stoletja glavna pozornost veljala predvsem amforičnemu epigrafskemu gradivu (Callender, 1965).

Ker pa v ta čas segajo tudi začetki podvodnih raziskovanj, ki so postala za študij amfor v mnogočem ključna in prelomna, je bila Dresslova klasifikacija od tedaj dalje zaradi mnogih pomanjkljivosti večkrat razširjena in dopolnjena (Panella, 1998, 533). Znana raziskovalca zgodnjih, republikanskih amfor F. Benoit in N. Lamboglia sta izdelala razširjeno klasifikacijo, izhajajoč iz gradiva, odkritega v prvem stratigrafsko izkopanem najdišču Albintimilium in na novo raziskanega brodoloma Grand Conglue 2 (Benoit, 1954; Lamboglia, 1955). Sledile so poglobljene študije in nove klasifikacije M. Almagra iz gradiva nekropole Ampurias in prispevek F. Zevija, ki je izhajal iz mnogih novoodkritih oblik iz podvodnih in suhozemskih najdišč (Almagro, 1955; Zevi, 1966).

V šestdesetih letih je v Italiji začela s sistematičnimi podvodnimi izkopavanji in dokumentirani antičnih pristanišč tudi Anna M. McCann, Georg F. Bass pa ob turški in ciprski obali, z načrtnimi raziskovanji potopljenih ladij (Wieseman, 1999). Med tovari potopljenih antičnih ladij so bile odkrite izjemne količine raznovrstnih amfor (Wieseman, 1999). Pozornost je vzbudilo tudi nekaj brodolomov ladij, natovorjenih z doliji, ki so posebnost južnolacijskega prostora in se pojavljajo v omejenem časovnem razdobju od avgu-

stejske dobe do sredine 1. st. po Kr. [2]. Po žigih sodeč, so doliji služili za prevoz vina (Tchernia, 1986, 138; Panella, 1998, 554).¹

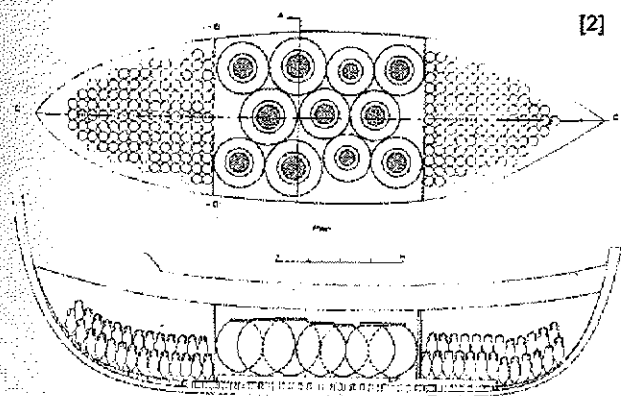
V sedemdesetih letih so začele izhajati obsežne študije izkopavanj rimskega pristanišča Ostie, ki so prinesle mnoge dotedaj nepoznane oblike amfor (Panella, 1973; Manacorda, 1977). Avtorja obsežnih študij C. Panella in D. Manacorda sta s pridom uporabila številne Beltránove dopolnitve in druge nove klasifikacije (Beltrán, 1970). V tem času je izšla tudi razprava Kuzmanova o poznoantičnih amforah vzhodnega Sredozemlja, ki je močno dopolnila Dresslovo razpredelnico, posebej pomanjkljivo za pozne oblike (Kuzmanov, 1973).

Istočasno so potekala tudi velika sistematična izkopavanja najdišč v severni Afriki, Španiji in Galiji, ki so prinesla vpogled v številne antične lončarske delavnice, figline, kjer so izdelovali transportno posodje za bližnje pridelovalce vina in olja ali za industrijske obrate ribjih prehrabnih izdelkov (Riley, 1976; Peacock, 1974; Keay, 1984; Peacock et al., 1989; MacKensen, 1993).

Vendar kmalu rezultati analiz epigrafskega gradiva in oblik posodja niso več zadostovali, pokazale so se potrebe po kemičnih in geoloških analizah gline (Peacock, 1977; Peacock, Williams, 1986). Po začetnih mnogo obetajočih raziskavah so se sčasoma izluščile tudi njihove omejitve, v prvi vrsti ekonomskega značaja, in pokazale so se zahrbtnje pasti interpretacije.² Toda dandanašnji postajajo tovrstne kemične in geološke raziskave gline pomembna in že običajna pomoč pri preučevanju transportnega posodja in določevanju izvornih področij (Keay, 1984; Bezeczky, 1987; Horvat, 1997; Tyers, 1996).

Zadnji dve desetletji so raziskovanja amfor skokovito napredovala. Prvenstveno so temu vzrok številna stratigrafsko izkopavana in objavljena najdišča, kot npr. že omenjena Ostia (Van der Werff, 1986), Berenice (Riley, 1979), Kartagina (Riley, 1976; Fulford, Peacock, 1984; Tomber, 1988), Crypta Balbi (Manacorda, 1982; Manacorda, 1985), Schola Praeconum (Whitehouse et al., 1982), San Giovanni di Ruoti (Freed, 1983), Saint-Blaise (Démians d'Archimbaud, 1994), Marseille (Bonifay, 1986), Arles (Cognès, Leguilloux, Brien-Poitevin, 1991) in druga.

Odkriti, raziskani in objavljeni so bili številni brodolomi, ki v nasprotju s suhozemnimi najdišči nudijo izjemen vpogled v časovno natančno omejen trenutek potopitve ladje s tovorom vred (Parker, 1992; Freed,



- ¹ Doliji so bili fiksirani v sredi ladje in so služili kot nekakšne ladijske cisterne za prevoz vina. Tehtali so okoli ene tone in imeli kapaciteto okoli 3000 litrov. V več primerih so v notranjosti premazani s smolo, kar izključuje možnost uporabe posode za olje ali žito. Pojavljajo se običajno skupaj z amforami oblike Dressel 2-4 italške produkcije. Vino so v končnih pristaniščih pretakali v sode ali mehove, kar nam omogoča razumevati, zakaj se je število amfor Dr 2-4 v primerjavi s starejšimi Dr 1 občutno zmanjšalo.
- ² Problemom novih raziskav je bil posvečen mednarodni kolokvij v Rimu leta 1974. Prispevki so bili objavljeni v *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores* (Actes du colloque de Rome, 27-29 mai 1974), Coll. de l'École française de Rome 32, 1977.

McCann, 1994). Izšli so odlični priročniki (Sciallano, Sibella, 1991; Laubenheimer, 1990) in identificirane so bile mnoge peči, kjer so izdelovali amfore (Empereur, Picon, 1989; Laubenheimer, 1989).

Najvidnejši premik je zadnji čas omogočilo prav raziskovanje poznoantičnih amfor (Volpe, 1998). Temeljno delo S. Keayja, ki je temeljilo na raziskavah katalonskih najdišč in bilo pomembno predvsem za zahodno Sredozemlje (Keay, 1984), so dopolnile številne krajše, nič manj pomembne študije trgovinskih izmenjav in področij poznih produkcij (Panella, 1986; 1986a; Pacetti, 1995).

Raziskave so stekle tudi na Vzhodu. Dočakali smo sinteze mezijskega (Bjelajac, 1996) in dačanskega gradiva (Scorpan, 1977; Opait, 1984; Ardeš, 1998) ter objave črnomorskih najdišč, npr. Tanais (Arsenjeva, Naumenko, 1992; 1994). Posebnega pomena za pozno gradivo so raziskave najdišč Golemanovo kale (Uenze, 1992), Iatrus (Böttger, 1995), Stobi (Anderson-Stojanović, 1992). Velik prispevek so številne objave maloazijskih in bližnjevzhodnih najdišč (Zemer, 1977), npr. Efeza (Gassner, 1997), Cipra (Hayes, 1983), Sabrathe (Fulford, Tomber, 1994) in mnogih drugih z odkritimi figlinami.

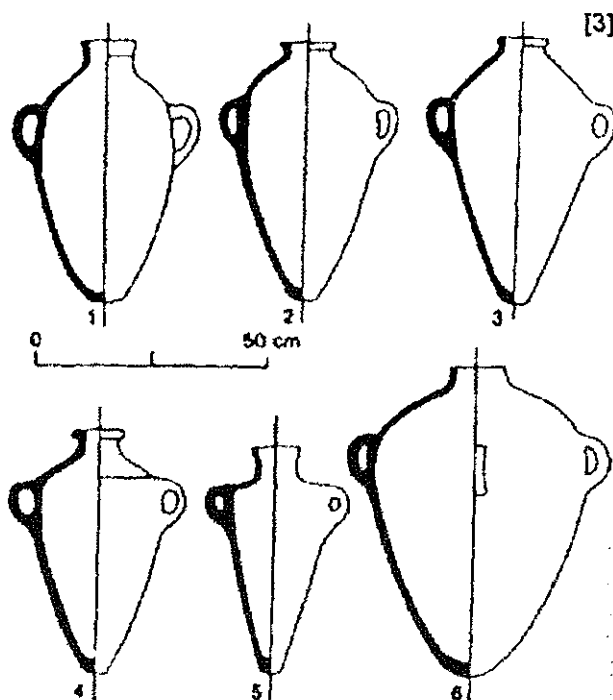
Opravljen je bila identifikacija proizvodnih središč mnogih poznih amfor, kot npr. LRA 1 (Late Roman Amphora), LRA 3 in LRA 4 ter LRA 5/6 in LRA 7 (Johnson, 1986; De Caprariis, Fiorini, Palombi, 1988; Outschar, 1993; Pacetti, 1995).

Zadnja leta pa so prinesla že tudi dopolnitve in popravke se ne dolgo tega sprejetih klasifikacij in predlogov za datacije (Mackensen, 1992; Freed, 1995; Bonifay, Piéri, 1995) in izšla so nekatera odlična pregledna dela (Laubenheimer, 1990; Volpe, 1998).

Definicija amfore in namembnost

Po danes že znameniti definiciji Virginie Grace je amfora transportno posodje z dovolj ozkim ustjem, da ga lahko zaprejo z zamaškom, dvema nasproti si stojecima, pokončnima ročajema in šilastim ali gumbastim zatičem, ki služi kot tretji ročaj (Grace, 1979). Poimenovanje tovrstnega keramičnega transportnega posodja izhaja iz starogrškega izraza *ἀμφορεύς*, kar pomeni posodo z dvema ročajema. Grki in Rimljani so izraz pogosto uporabljali, čeprav so bila v rabi tudi druga imena. Pri Rimljanih je beseda dobila tudi pomen votle mere, uporabljane predvsem za tekoče in razsute tovore v pomorskem prometu in v tej zvezi postala sinonim za kvadrantal (= 28,89 l).

Amfore izvorno povezujemo s kanaanskimi vrči [3], v katerih so prenašali vodo v sušnih severnolibanonskih in sirijskih obalnih predelih že v 15. stol. pred Kr. (Peacock, Peacock, 1986, 21). Keramika je zaradi poroznosti v ta namen posebej uporabna, saj pronicajoča tekočina na površini posodja hlapi in s tem hladi vsebino.



Zaradi te značilnosti in seveda cenenosti proizvodnje so prišle amfore v Sredozemlju kmalu v splošno uporabo, vrhunec razširjenosti pa dosežejo v poznem helenizmu in zgodnji rimski dobi.

Rimskim amforam so služile za izhodišče grške poznohelenistične, vendar se je iz osnovnih zgodnjih oblik kmalu razvilo veliko število različic, katerih oblika se je prilagajala vsebini in načinu transporta v ladijskem trupu. Namenjene so bile transportu tekočih in razsutih prehrabnih izdelkov, kot so olje, vino, ribje omake in nasoljene ribe, kis in posebej pripravljeni sadni sirupi in sokovi, pogosto pa tudi suho in konzervirano sadje ter zito, bob, sezam ter nedvomno tudi sol.

Prehrana v antiki

Osnova mediteranske prehrane, bogate z zelenjavo, sadjem, kruhom in ribjimi jedmi, sta vino in oljčno olje. V notranjih deželah, predvsem alpskih, je prehrana še dandanašnji bistveno drugačna; tedaj pa je bilo vsakdanje živilo meso domačih in lovnih živali, živalske maščobe so uporabljali namesto oljčnega olja, med pijačami sta medica in pivo nadomeščala vino. Osnovna prehrana teh področij so še dandanašnji mleko in mlečni izdelki (Eggers, 1969).

Z napredujočo romanizacijo se je polagoma spreminjal tudi način prehranjevanja: zgodnjim importom vina, ki je bilo predvsem znamenje prestiža med staroselskimi veljaki in zagradelj izvor zivahne trgovine, se že od avgustejskega obdobja dalje pridružili številni prehrabni importi: olje, medeno vino, sadni sokovi in posušeno sadje, odličen vinski kis, konser-

virane oljke in številne najrazličnejše pripravljene ribje omake. Vendar so to nedvomno izdelki, ki so jih skoraj izključno uporabljali predvsem doseljeni Italiki in njihove družine.

Tipičnega rimskega obeda, *ab ovo ad mala*, si ne moremo predstavljati brez ribjih omak, *garuma*. Velike prizvalke omak so bile Galija, Španija, severna Afrika in Italija (Curtis, 1991, 39-111). Kot kažejo moderna izkopavanja, so bili prehranbenopredelovalni obrati na obalah Španije in Afrike pravcati industrijski centri. Zrasli so povsod tam, kjer je bil ugoden ulov, dovolj sladke vode, ugodna rast za nasade zelišč in dovolj sezonske delovne sile (Curtis, 1991). Pogosto so bila potrebna tudi nahajališča dobre glinice za delavnice delovnega in transportnega posodja, predvsem dolijev in amfor.

Poleg najboljših, posebej označenih z napisom na amfori, npr. *garum rite confectum*, so na tržišče prihajali tudi manj sloviti izdelki, kot likvamen in mnogovrstne nasoljene ribe *salsamenta*.

Španske omake, *garumi*, so bile nadvse cenjene. Uporabljali so jih ne le za gurmanske dodatke jedem, temveč so pogosto služile v medicini in veterini kot zdravilo neprecenljive vrednosti. Močna razsol je bila seveda učinkovit lek pri prebavnih motnjah (Curtis, 1991, 27-37).³ Iz rimskega obdobja se je ohranil zapis pri Maniliju in Pliniju Starejšem o pripravi *garuma* v velikih vinskih dolijih. Najboljši recept pa se je ohranil v *Geoponiki* iz 6. st.: iz ribjega mesa, drobovja in zelišč pripravljena masa fermentira tri mesece na soncu. Ko po rednem mešanju dozori, jo precedijo. *Alec* je preostala gošča, izločena tekočina pa *liquamen* (Curtis, 1991, 6-15; Martin-Kilcher, 1990). Kljub pisnim virom pa natančne razlike med posameznimi uporabljenimi termini niso poznane.

Vino je imelo pomebno vlogo v vsakdanjem in religioznem življenju (Purcell, 1985; Dunbabin, 1993). Pri pitju so ga redno redčili z vodo, neredko tudi slano, in pili odšavljen ali sladkano (Tchernia, 1986, 10-3).

Najbolj uležano, staro vino se je običajno pilo pet let po trgatvi, le za *vesuinum in pompeianum*, sicer zelo povprečni vini, poroča Plinij, da so ju lahko starali tudi do 10 let (De Caro, 1994, 225). V zgodnjem obdobju so prihajala na trg predvsem znamenita italiska vina, kot *caecubum*, *falernum*, *fundanum*, *geminum in helveolum*.

Najstarejšim južnoitaliskim centrom 3. in 2. st. pred Kr. so zelo hitro sledili številni pridelovalni centri na področju Jadrana in v provincah: Dalmacija, zahodno-jadransko področje in Cisalpina (Lyding Will, 1982;

Kirigin, 1994; Horvat, 1997). Na teh področjih so že v predrimskih časih poznali trto in pridelavo vina. Živahno trgovino ob vzhodnih obalah Jadrana izpričuje preko 100 brodolomov (Kirigin, 1994, 17) z grško-italiskimi amforami. Prav tako govorijo tudi viri o različnih dalmatinskih vinih, posebej z otoka Visa (Athenus, I, 51; Strabon, 7, 5, 10 C 317; Kirigin, 1994). Po Plinijevih poročilih je cesarica Livija dočakala visoko starost predvsem zahvaljujoč pitju zdravilnega vina *pucinum* iz tržaškega zaledja, kjer še danes pridelujejo sloviti teran (Scarel, 1993, 67).

Egejska vina so imela poseben sloves. Z močnim grenkastim okusom po borovih smolah so pogosto slovela kot zdravilna. Posebej iskana so bila vina z otokov, naravnost slovito je bilo z otoka Kos, nič manj iskano ni bilo rodoško.

Olje je bilo osnova ne le antične prehrane, temveč tudi kozmetike, medicine in veterine, tehnike (maziva in osnova tekstilnega barvanja) ter razsvetljave. Poraba olja v antiki je bila visoka, saj najnovejše ocene kažejo na okoli 20 l *per capita*; več med višjimi sloji in manj med sužnji (Mattingly, 1988, 33), zato so izračuni kaj različni. Kato navaja v *De agricultura* porabo sužnja 6 l na leto, zapis na papirusu iz Egipta iz časa Dioklecijana govori za legionarja 6 l na leto, neki grafit iz Pompejev izpričuje porabo za družino z enim sužnjem 160 l. Kar petina izdatkov je bila namenjena nakupu olja, takoj za kruhom! Drugi izračuni kažejo, da je povprečna družina porabila približno 23 l olja na leto (Scarel, 1993, 73). Ocene se torej močno razlikujejo.

Zagotovo se je količina porabljenega olja zmanjševala proti notranjosti, kjer so ga nadomeščali z maščobami živalskega izvora, kot je loj, in rastlinskimi olji, kot so laneno, makovo in repično olje (Egger, 1969). Tako npr. izračuni porabe za Galo-Romane v civilnem mestu Augst kažejo le četrtino količine, porabljene v Pompejih (Martin-Kilcher, 1987, 195)!

Najbolj cenjeno olje je bilo venafrijsko, vendar je bilo po Plinijevih poročilih istrsko zaradi lepe zelenkaste barve in prijetne arome zelo čislano in je bilo priznано kot tretje najboljšo v imperiju (Eggers, 1969, 413; Scarel, 1993). Na tržišču ni stalo manj kot špansko iz Betice, današnje Andaluzije.

Istrsko olje je zadovoljevalo potrebe noriško-panonskega tržišča še vse v hadrijansko obdobje. Kasneje, po splošni gospodarski krizi markomanskih vojn, je istrsko cvetoče gospodarstvo ugasnilo in je proizvodnja pokrivala le še domače tržišče (Panciera, 1957, 4; Be-

³ Izjemno priljubljenost lovstvenih omak nam izpričuje ohranjeni srednjeveški prepis antičnega recepta za pripravo *garuma* iz samostana St. Galien v Švici (Eggers, 1969, 415): *V dobro nasmoljen sod denemo plast aromatičnih zelišč, nanje položimo plast ribjih glav, jeter, ostale drobovine in iker, vmes male cele ribice; nasolimo dva prsta visoko in postopek ponovimo do vrha posode. Dobro pokrito pustimo počivati 7 dni, sledečih 20 dni pa vsak dan trikrat premešamo. Kar se izloči tekočine, jo odlijemo in zmešamo z dvema sekstaroma (1,094 l) in pol (0,273 l) vina, dodamo drobno nasekljana zelišča, poprova zrna in kuhamo v železnem ali bakrenem kotlu, da se pokuha le še na en sekstar (0,547 l). Še vroče filtriramo skozi platneno čunja, ohladimo in nalijemo v dobro nasmoljene posodice. Poznani so recepti za oljni, kisov in poprov *garum*.*

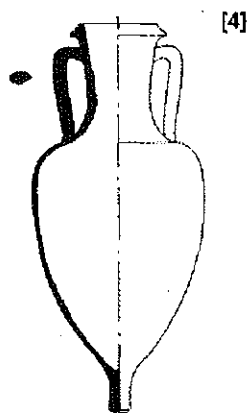
zeczky, 1994c, 156; Matijašič, 1998, 208). O proizvodnji istrskega olja in vina poroča še Kasiodor v 6. st., vendar nič več v tako velikem obsegu kot v zgodnjem imperialnem obdobju (Matijašič, 1998).

V Istri so gojili trto in oljko že v predrimskih časih, vendar so veliki oljčni nasadi zrasli šele z njeno osvojitvijo in priključitvijo k rimskemu cesarstvu (Vitolič, 1971, 314). O intenzivni istrski proizvodnji olja pa ne govorijo samo antični viri, temveč mnoge arheološke najdbe stiskalnic in shramb z mogočnimi dolji (Matijašič, 1998, 268-284; Bezeczeky, 1998; Bezeczeky, Pavletič, 1996, 148).

Amfor na današnjem slovenskem ozemlju niso izdelovali, pač pa so številno zastopane med keramiko vseh odkritih najdišč.

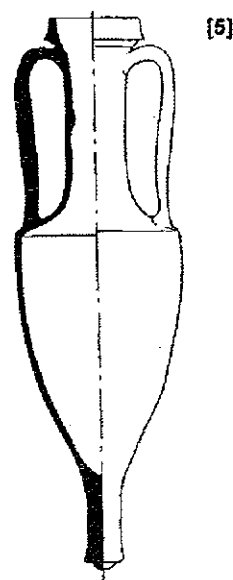
ZGODNJA ANTIKA

V republikanskem obdobju je pridelovanje in izvažanje vina povezano predvsem z grškim svetom in južno Italijo; Magno Graecio, kjer so konec 4. in v 3. stol. proizvajali najstarejše grško-italske amfore (Lyding Will, 1982). Delavnice najstarejših oblik grško-italskih amfor so bile na Siciliji in v južni Italiji in šele po drugi punski vojni, v zadnji tretjini 3. stol., se oblikuje eden glavnih proizvodnih centrov tudi v Kampaniji [4]. V



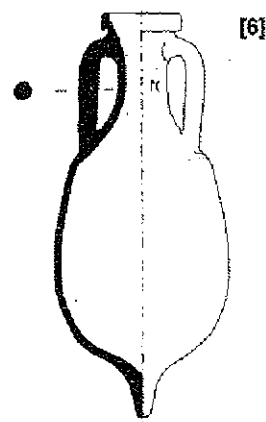
tem posodju lahko razpoznamo tudi prvo pravo rimsko transportno posodje (Panella, 1998).

Iz poznih grško-italskih oblik se ob tirenski obali, v Kampaniji in Etruriji, v tretji četrtini 2. stol. razvijejo najstarejše oblike robustne vinske amfore Dressel 1A. Sledita ji kasnejši, sočasni različici B in C [5]. Amfore oblike Dressel 1 A, B in C so proizvajali še vso prvo polovico 1. stol. pred Kr. (Lamboglia, 1955; Panella, 1998, 536). V njih so iz osrednje tirenske Italije z zelo naglo razvijajočim se kmetijstvom množično izvažali



vino. Proizvodnja postane posebej močna po padcu Kartagine in Korinta I. 146. Amfore oblike Dressel 1 so najbolj množično zastopane v številnih potopih ob tirenskih obalah.⁴

Na jadranski obali se je razvila iz poznih grško-italskih amfor še ena oblika republikanskega vinskega posodja, poimenovana Lamboglia 2 [6] po raziskovalcu

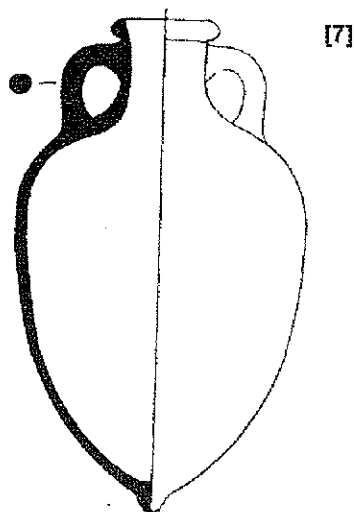


N. Lambogliu, ki jo je identificiral v razbitinah ladje, potopljene pri Albengi (Lamboglia, 1952). Sprva je menil, da gre za posodo za transport olja, in jo s pomočjo analogij v Numanciji datiral v konec 2. in sredino 1. stol. pred Kr. (Lamboglia, 1955, 262; Panella, 1998, 544).

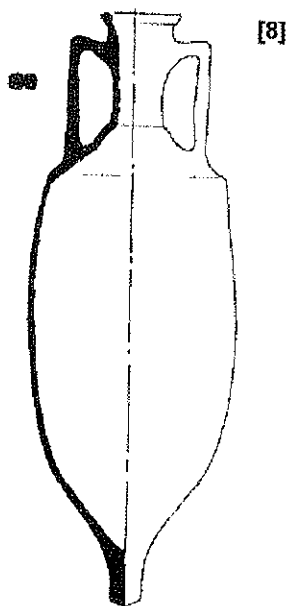
Na zahodnojadranskem prostoru med Kalabrijo in Picenom, v bližini Brindisija, se je tačas, od konca 2. stol. pred. št. do srednjeavgustejskega obdobja, razvilo

4 Evidentiranih je več kot 1200 brodolomov iz antičnega časa, od tega jih velika večina pripada poznorepublikanskemu in zgodnjeimperialnemu obdobju.

tudi najzgodnejše posodje za olje, t. i. ovoidalne amfore tipa Brindisi [7], po prvi odkriti peči v Apaniju blizu Brindisija (Cipriano, Carre, 1989, 77; Toniolo, 1991, 21; Cipriano, 1992, 44).



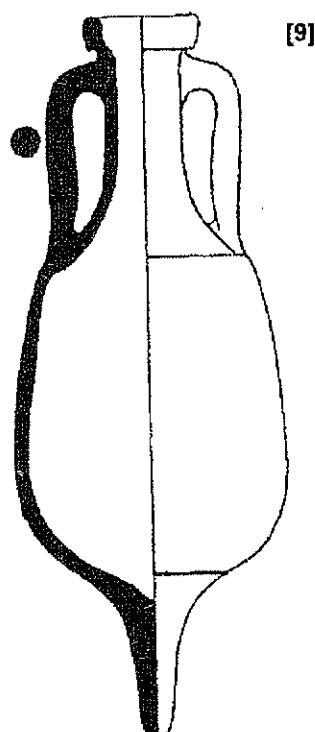
Na tirenski obali začnejo v začetku druge polovice 1. stol. pred Kr. v istih delavnicah, kjer so dotedaj izdelovali posodje Dressel 1, posnemati slovite istodobne vinske amfore z otoka Kos. Prehod v proizvodnjo novih oblik je potekal očitno tekoče in nepretrgano (Tchernia, 1986, 126). To so amfore oblike Dressel 2-4, ki obsegajo skupino bolj ali manj cilindričnega posodja z visoko konično nogo in značilno dvojnopaličastimi ročaji [8], ki v zgodnjem imperialnem obdobju prepla-



vijo tržišča cesarstva (Pastore, 1992, 41). Obliko so že v avgustejskem obdobju posnemale tudi številne delavnice v južni Galiji in Tarakonski Hispaniji ter Betiki (Laubenheimer, 1989). Najintenzivnejšo proizvodnjo zasledimo na osrednji tirenski obali, v južnem Laciju in Kampaniji. Izdelovale pa so jo tudi številne delavnice od italškega juga do srednje zahodnojadrske obale (Tchernia, 1986, 127). Večkrat je bila v preteklosti izrečena domneva, da so amfore oblike Dressel 2-4 izdelovali tudi v Istri, kar je bila posledica napačno identificiranega žiga s Štalenskega vrha (Pastore, 1992, 42; Bezecsky, 1998, 7).

V delavnicah severozahodnega in vzhodnega Jadrana, severno od Picenuma, v zadnji tretjini 1. stol. pred Kr. amfore oblike Lamboglia 2 nadomestijo z močnejšimi, robustnejšimi amforami oblike Dressel 6A (Cipriano, 1992, 43).⁵

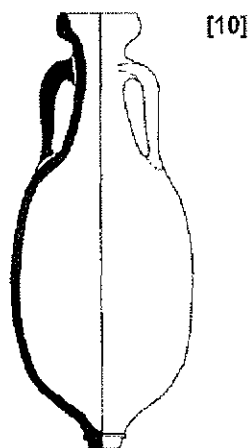
Dressel 6A, močno hruskasta in na visoki nogi [9],



je posoda za vino, Dressel 6B, z lijakastim ustjem, ovoidnim trupom in gumbastim čepom pa je posoda za olje in najpogostejše najdena amfora na naših zgodnjecesarskih najdiščih (Bezecsky, 1998, 5). Oblika Dressel 6B se pojavi v severnem Jadranu po sredi 1. stol. pred Kr. (Toniolo, 1991, 23; Cipriano, 1992, 45).

5. Skupino Dressel 6, ki je dotedaj veljala v strokovni literaturi kot istrska, je razdelil sele Buchi (Buchi, 1973, 547-553).

Posoda za olje Dressel 6B ima lijakasto ustje in ročaje okroglega preseka [10]. Trup je podaljšano ovo-



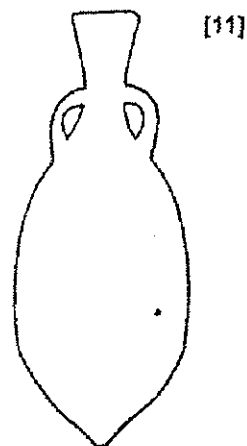
iden ali piriformen, zaključen s kratkim, čepastim gumbom. Posoda je običajno visoka od 80 do 90 cm, izdelana iz mazaste, opečno rjave gline.⁶ Prazna tehta od 14 do 20 kg (Carre, 1985, 219).

V Istri sta bili raziskani dve delavnici s pečmi, figlina v Fažani pri Puli je bila last Lajkanija Basa. Najstarejši Lajkanijev žig je znan iz poznoavgustejskih plasti s Štalskega vrha, zadnji žigi pa se iztekajo v Neronoven času, ko preide obsežna posest v cesarsko oblast (Bezeczky, 1994e, 54-104). Delavnice v Loronu pri Poreču so bile last Kalvije Krispinile. Poleg opek in namiznega posodja so proizvajale tudi številne amfore oblike Dressel 6B (Bezeczky, Pavletic, 1996, 148; Baldini, Matjašić, Tassaux, 1997).⁷ Figlina Kalvije Krispinile je največja delavnica amfor Dressel 6B v Istri, ki je delovala od Neronove dobe dalje. Od flavijske dinastije dalje je tudi ta figlina v cesarski lasti in žige Kalvije Krispinile nadomestijo z žigi s cesarskimi imeni (Baldini, Matjašić, Tassaux, 1997, 199). V tem času je moč opaziti tudi oblikovne spremembe, ustje posode se iz kehlaste preoblikuje v lijakasto.

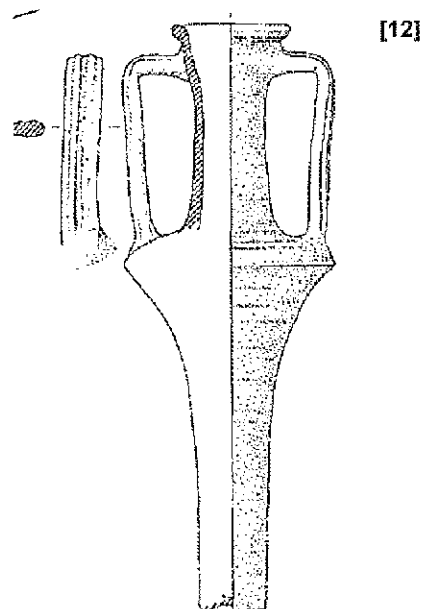
Import amfor Dressel 6B z istrskim oljem, ki se je začel v avgustejskem času in je zajel vso severovzhodno Italijo, Dalmacijo, Recijo, Norik, Panonijo in številne postojanke vzdolž Donave (Bezeczky, 1994e, 104, Abb. 39; Bjelajac, 1996, 13; Ardeč, 1998, 8) in v manjši meri tudi velika najdišča Sredozemlja, je presahnil v hadrijanskem obdobju. Na panonsko-noriških tržiščih ga je nadomestilo olje iz Španije v velikih, trebusastih amforah Dressel 20 (Martin-Kilcher, 1987; Bjelajac, 1996, 13).

V zgodnjecesarškem času, se s potrebami naglo

rastočega rimskega imperija, začne med importi pojavljati tudi transportno posodje za garum, suho sadje, *mulsum*, oljke in drugo. Amforam Dressel 6B sorodne so amfore oblike Portorecanati [11], pri Italijanih poime-



novane con collo ad imbuto, z lijakastim ustjem (Cipriano, 1992, 47). Pojavijo se v prvi pol. 1. stol. po Kr. in prenehajo tekom 2. stol. So večnamensko posodje, ki je bilo proizvajano v mnogih figlinah Cisalpine (Toniolo, 1991, 29; Cipriano, 1992, 47). Istočasne so bikonične amfore s širokim cilindričnim vratom oblike Schöngendorfer 558 za oljke v sladku [12] (Toniolo, 1991,

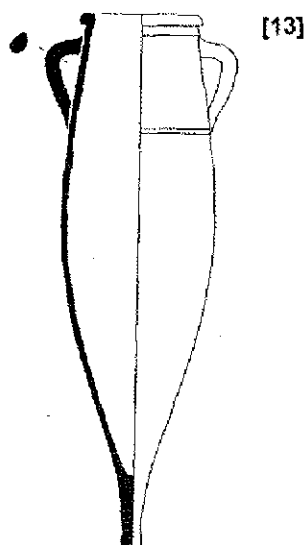


6 Munsell 2, 5 ZR 6/6, 7, 5 YR 5/2. Munsell soil Color Charts, 1992.

7 Nova izkopavanja francosko-hrvaške ekipe v Loronu so ugotovila za proizvodnjo, za katero so domnevali, da je zamrla v 2. stol. po Kr., da se je verjetno nadaljevala z amforami z ravnim dnom. Figlina je poleg amfor Dressel 6B izdelovala tudi razno drugo posodje (Baldini, Matjašić, Tassaux, 1997, 199).

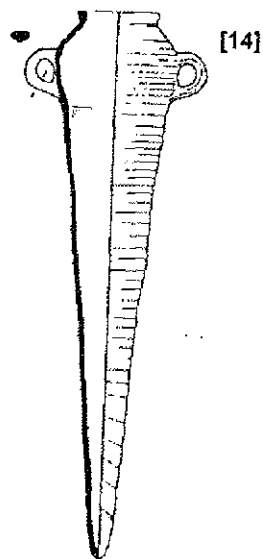
28; Bezeczy, 1994e, 112). Izvorni prostor ni znan (Bezeczy, 1994e, 116). Domnevna istrska proizvodnja je bila ovržena z geološkimi analizami, ki so pokazale prisotnost vulkanskih kamnin.

Manj poznane amfore za suho sadje so Dressel 21-22 tirenskega izvora [13]. V njih so prevažali v sladu



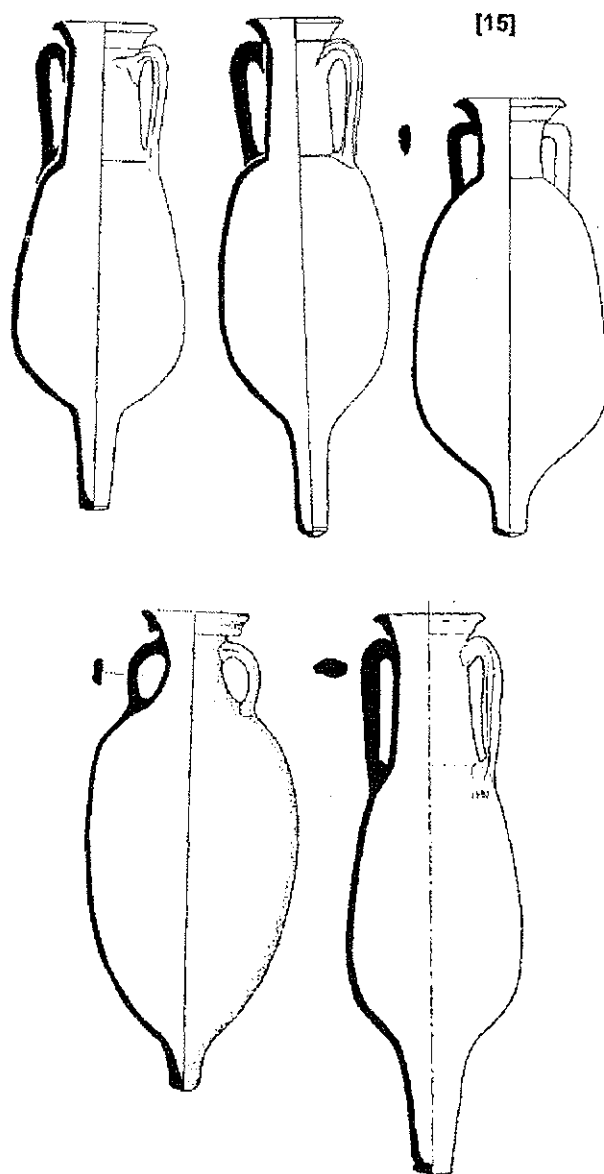
konzervirana jabolka, suhe slive in češnje. Najverjetneje so to pri Pliniju in Columelli imenovani *cadí* (Pastore, 1992, 46).

Posebnost med amforičnim gradivom predstavljajo t. i. korenaste amfore oblike Camulodunum 189 z narebreno površino [14] (Reusch, 1970). Zelo verjetno izha-

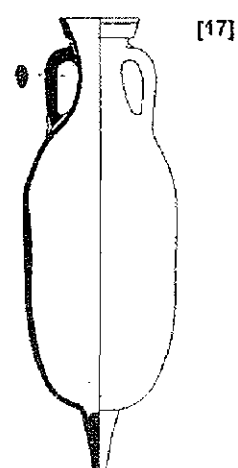
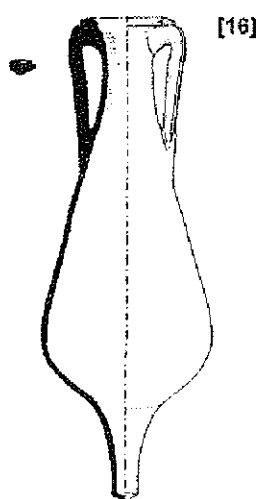


jajo iz zahodnosredozemskega prostora; služile so kot posodje za suho sadje, morda datlje (Peacock, Williams, 1986, 109; Bezeczy, 1994e, 111).

Med najznačilnejše amfore španskega izvora šteje mo družino amfor oblike Dressel 7-11 za garum [15].



Skupni so jim široko ustje, vretenast trup, visoka, votla noga in široki, v sredini razklani ročaji (Pastore, 1992, 46; Toniolo, 1991, 33). Široko ustje posodja je prilagojeno transportu gostih ribjih omak garumu, likvamu, muriji itd., izdelovanih v sloviti industrijskih obratih Betike na jugu Iberijskega polotoka in na zahodnih, atlantskih obalah tarakonenske Hispanije, v manjši meri tudi v južni Galiji (Peacock, 1974). Njihova široka proizvodnja in intenzivno izvažanje sirom celega imperija se začne v prvih desetletjih 1. stol. po Kr., doseže vrhunec v klavdijskem času in začne usihati v izteku 1. stol. in začetku 2. stol., ko jih za kratek čas nadomestita obliki Beltran IIB [16] in Dressel 38-39,

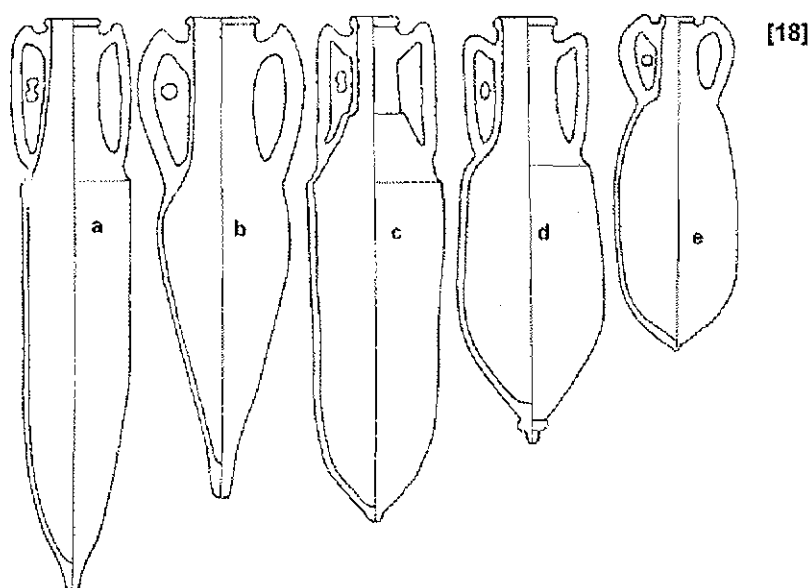


znana tudi kot Peacock, Williams, Class 18 in Class 19 z izjemno širokim ustjem (Pastore, 1992, 46; Peacock, Williams, 1986, 122-125).

Španskega izvora, iz Betike, so tudi zgodnje amfore oblike Haltern 70 [17], ki sodijo med vinsko posodje, vendar je znano, da so v njih transportirali posebno vrsto sladkega vina, *mulsum* (Tchernia, 1986, 141; Dangréaux, Desbat, 1987-1988, 121).⁸ Pojavijo se že sredi 1. stol. pred Kr., najzgodnejše so znane iz potopa Mandragre de Giens. Eksport na obdonavski limes doseže vrh v avgustejskem času in usahne v klavdijski

dobi. Izjemoma so znane še tudi iz flavijskih kontekstov (Dangréaux, Desbat, 1987-1988, 121).

Kljub zelo močni italjski proizvodnji pa je v zgodnjeimperialnih najdiščih še vedno zastopano egejsko vinsko posodje. Med najbolj pogoste sodijo poznorodoške vinske amfore [18b], za katere pa je šele zadnji čas znano, da so jih proizvajali tudi v južni Italiji (Pastore, 1992, 43). Visoka, vretenasta posoda ima dva ročaja s trnastimi zavihki, ki nikoli ne presegajo višine ustja (Pastore, 1992, 43). Pojavijo se širom po Mediteranu konec 1. stol. pred Kr. in počasi izginejo tekom 2. stol. po Kr.



8 V starejši literaturi zasledimo, da so amfore Haltern 70 služile za likvamen. Med tovrstnim posodjem iz potopa Port Vendres je bilo identificiranih nekaj napisov *defrutum ex(e)lens*. Defrutum sodi s *sapo* in *caroenum* med sladka kuhana vina, ki zaradi visoke vsebnosti sladkorja nadomeščajo med, včasih so bila v uporabi tudi za konzerviranje sadja ali oljk.

Med manj pogoste sodijo nekatere egejske oblike, kot so npr. Dressel 5 ali Knossos 19 [18a], z dvojno paličastimi ročaji s trnastim zavihkom (Bezeczky, 1994e, 19), pozno kretske ali Dressel 43 [18e] ter pozno knidske [18d], znane tudi pod imenom Pompeji 38 (Bezeczky, 1993b; Bezeczky, 1994a). To so oblike egejskih vinskih amfor, ki jih pogosto srečamo tudi v kontekstih zahodnosredozemskih najdišč (Panella, 1986; Becker et al., 1986, 74; Desbat, Picon, 1986, 640; Dangréaux, Desbat, 1988, 119).

Od republikanskega posodja so v vzhodnojadran-skem prostoru prisotne predvsem grško-italske amfore in Lamboglia 2, tirenska vinska amfora Dressel 1 pa se pojavlja le izjemoma. V vzhodnem Jadranskem morju je znanih preko sto brodolomov z grško-italjskimi in Lamboglia 2 amforami, iz česar so že dlje časa sklepali o lokalni produkciji na Visu in v Ošaničih, kjer so pridelovali odlično vino, izpričano tudi v virih (Kirigin, 1994, 17-18).

Raziskana je bila tudi delavnica amfor Lamboglia 2 ob Lokavcu (Cipriano, 1992, 41; Toniolo, 1991, 17; Cambi, 1991).

V zadnjem času pa je bila domneva o jadranski proizvodnji mlajših grško-italjskih amfor in o tekočem razvoju grško-italjskih amfor v obliko Lamboglia 2 potrjena z geološkimi in kemičnimi raziskavami gradiva iz Sermina (Zupančič, Bole, 1997).

Na sedanjem slovenskem ozemlju so najdbe grško-italjskih amfor omejene le na obalne predele, Lamboglia 2 pa se pojavljajo že tudi na najzgodnejših najdiščih ob jantarni poti (Horvat, 1995a, Abb. 1, 2; Liste 1, 2). Pozne grško-italske amfore so najdene na Serminu v plasteh zrelega 2. stol. pred Kr. (Horvat, 1997, 71), iz kasnejših plasti pa največ odlomkov pripada amforam Lamboglia 2 (Horvat, 1997, 58).

Med odlomki, najdenimi v Fornačah, so nekateri prehodne oblike med pozno grško-italjsko in obliko Lamboglia 2, večidel ostalih pa je pripisanih obliki Lamboglia 2 (Stokin, 1992, 84, tab. 4; 4-7); najdišče sodi na konec 2. in v začetek 1. stol.

Zgodnje amfore so bile odkrite tudi med gradivom iz Židovskega kareja in Bolniške ulice v Piranu ter na Kidričevi ulici, na trgu Giordana Bruna in na Garibaldijevi ulici v Kopru (Stokin, 1989; Karinja, 1997, 161; Vidrih Perko, 1994, 231). Med gradivom se poleg oblik Lamboglia 2 pojavljajo tudi prehodne in kasnejše oblike amfor, kot so Dressel 6A in Dressel 6B in posamično tipa Brindisi. Večina zgodnjeantičnega gradiva iz naštetih najdišč je iz prvega stol. pred Kr. Zaradi fragmentarnosti je največkrat nemogoče razlikovati med oblikami Lamboglia 2 in Dressel 6A, še posebej, ker imata posodi pogosto isto fakturo in so ju v nekaterih

primerih nedvomno izdelovali v istih figlinah. Na naštetih najdiščih je moč zaslediti tudi posamezne odlomke oljne amfore tipa Brindisi (Horvat, 1997, tab. 22, 8; 38, 6; Stokin, 1992, tab. 5, 1; Vidrih Perko, 1994, 242, Kidričeva ulica, tab. 1, 1; Židovski kare, tab. 2, 1), ki jih nekajkrat srečamo tudi med zgodnjim gradivom na najdiščih vzdolž jantarne poti (Horvat, 1990, tab. 15, 2; Vičič, 1994, tab. 12, 1). V avgustejskem obdobju jih nadomesti istrsko posodje za olje Dressel 6B, hkrati pa se pojavlja tudi drugo posodje, npr. vinske Dressel 2-4 (Vičič, 1994, tab. 6, 4, 6-8).

Najštevilnejše in najbolj raznovrstne so najdbe amfor iz antične Emone (Bezeczky, 1994d; Vidrih Perko, 1994, 35-35). Z emonskih nekropol so znani številni pokopi v amforah, kar je značilnost predvsem severnoitalskega prostora (Plesničar Gec, 1976). V grobovih najdene amfore so največkrat uporabljene kot zara in so skoraj vse prerezane na pol (Petru, 1972, 14; sl. 6-8). V glavnem je ohranjen le njihov spodnji del (Plesničar Gec, 1977, 57). Pregled oblik in faktur je pokazal, da na severnem emonskem grobišču prevladujejo oblike Lamboglia 2/Dressel 6A (Plesničar Gec, 1972; grob 83, tab. 20, 7; grob 311, tab. 80, 9) in Dressel 6B (po vsej verjetnosti iz naslednjih grobov: Plesničar Gec, 1972; grob 80, tab. 19, 1; grob 81, tab. 19, 10; grob 106, tab. 27, 11; grob 116, tab. 32, 7; grob 172, tab. 48, 8).⁹ Posamično srečamo tudi amfore Dressel 2-4 (Plesničar Gec, 1972; grob 129, tab. 34, 1; grob 336, tab. 88, 6), poznorodoške vrste (Plesničar Gec, 1972; grob 191, tab. 53, 7), negotovo prepoznano obliko Brindisi (Plesničar Gec, 1972; grob 125, tab. 33, 3), Dressel 20 (Plesničar Gec, 1972; grob 969, tab. 192, 3) in morda obliko z ravnim dnom (Plesničar Gec, 1972; grob 970, tab. 192, 7). V vseh ostalih emonskih grobovih prav tako prevladujejo Lamboglia 2/Dressel 6A (po vsej verjetnosti iz naslednjih grobov: Petru, 1972; grob 26, tab. 3, 10; grob 69, tab. 7, 30; grob 78, tab. 9, 10; grob 34, tab. 13, 34; grob 115, tab. 17, 12; grob 121, tab. 17, 22; grob 562, tab. 37, 18; grob 662, tab. 44, 16; grob 655, tab. 44, 1; grob 821, tab. 65, 14; grob 2, tab. 79, 1; grob 37, tab. 82, 16) in Dressel 6B (po vsej verjetnosti iz naslednjih grobov: Petru, 1972; grob 869, tab. 61, 23; grob 42, tab. 83, 2; in najdbe brez grobnih celot na tab. 108, 22, 23, 24.). Nekajkrat domnevamo obliko Dressel 2-4 (Petru 1972; grob 30, tab. 13, 26) in malo amforo oblike Bonis 31/5 (Petru 1972; grob 934, tab. 71, 3; grob 70, tab. 86, 13). Med gradivom emonskih nekropol je najdeno tudi ustje amfore Dressel 6B z žigom Lajkanija Basa (Plesničar Gec, 1972, grob 116, tab. 32, 7) in žigom CAEN... (Petru 1972, tab. 108, 24) ter os-tenje amfore, domnevno oblike Dressel 6A, z vrezanim napisom VMPPHAE (Petru, 1972, tab. 110, 29).

⁹ V depozitu Mestnega muzeja hranijo nekaj spodnjih delov amfor oblike Lamboglia 2/Dressel 6A in Dressel 6B, za katere je znano le, da izvirajo iz severnega emonskega grobišča.

V najstarejših naselbinskih plasteh Emone so najpogostejše amfore Lamboglia 2/Dressel 6A in Dressel 6B, ki prevladujejo tudi v grobovih (Plesničar Gec, 1977, 57). Na forumu so bili med keramičnim gradivom identificirani številni odlomki amfor in med njimi prepoznani naslednji tipi; Lamboglia 2, Dressel 2-4, Dressel 5, Dressel 6B, Dressel 7-11, rodoške vrste, Camulodunum 189, Portorecanati, Bónis 31/5 in negotovo tripolitanska amfora II ter Dressel 21-22 (Bezeczky, 1994d; Vidrih Perko 1994, 21).

Kot običajno prevladuje posodje za istrsko olje Dressel 6B, v sedmih primerih so ohranjeni žigi. Dva sodita v delavnico Lajkanija Basa in nosita žig njegovih dveh vilikusov, Viatorja ter Herenija. En odlomek nosi pečat Kalvije Krispinile. Vsi trije so seveda istrske proizvodnje.

Trije žigi so severnoitalske provenience in sodijo v produkcijo APICI in COSAE, SISENA in L.IUNI.PAT(I)ENS (Bezeczky, 1994d, 83).

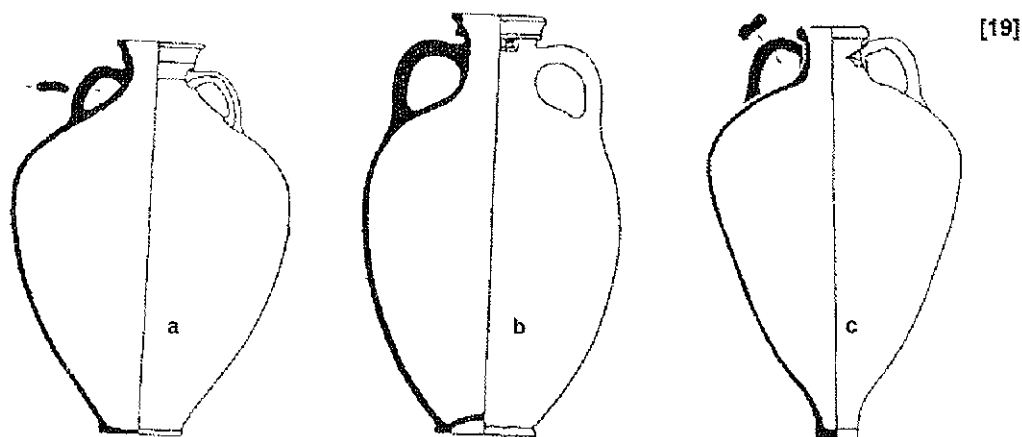
Med avgustejske sodi odlomek z žigom Cosae; poznoavgustejski so žigi vilikusa Viatorja iz delavnice L. Basa; v Tiberijevo dobo sodi žig L. Junija Pat(i)ensa; v poznotiberjansko, klavdijsko obdobje pa sodita žiga SISENAE ter žig HER na produkciji Lajkanija Basa. Proizvodnja posodja Kalvije Krispinile je iz flavijskega obdobja (Bezeczky, 1994d, 83).

K vinskemu posodju sodi tudi nekaj odlomkov zgodnjih galskih amfor (Vidrih Perko, 1994, tab. 13, 10, 9; tab. 15), ki jih le negotovo prištevamo k oblikam Dressel 28 *et similis* [19a, b] galskega izvora (Horvat, 1995, 192; Vičić, 1994, tab. 6, 1). Z gotovostjo je razpoznan še kasnejša oblika Galoise 4, Pelichet 47 [19c].¹⁰ Redkeje zastopano, vendar z gotovostjo identificirano je poznokretska in poznoknidska posodje (Vidrih Perko, 1994, 40, tab. 23, 2, inv. št. F 3060).

Pojavlja se tudi posodje za olive v sladu oblike Schörgendorfer 558 (Vidrih Perko, 1994, tab. 30, 1-3, 5, 7). Na pretežno zgodnji značaj gradiva kažejo tudi le redki prisotni kosi tipa Portorecanati, za katere je znano, da so na Štalenskem vrhu prav tako le izjema (Vidrih Perko, 1994, tab. 10, 5, 6). S foruma so znani tudi le redki kosi oblike Beltran II ali Pelichet 46, ki so preplavili tržišče šele v flavijskem času (Bezeczky, 1987, 26).

Glavnina gradiva s foruma sodi v prvo stoletje, najverjetneje v njegovo prvo polovico. Raziskave ostalega naselbinskega gradiva iz Emone (Starokrščanski center, izkopavališče Šumi, Vegova, Jakopič in NUK; Plesničar Gec, 1983 in še neobjavljeno) so pokazale veliko raznovrstnost, ki pa je zaradi fragmentarnosti včasih težko pobliže določljiva. Poleg obravnavanih tipov so bile identificirane še amfore Dressel 20 za olje španske proizvodnje, znane tudi iz severne nekropole (Plesničar Gec, 1972, grob 969, tab. 192, 3). Redkeje srečamo malo amforico Bónis 31/5 (Bezeczky, 1994d, 87), znano tudi iz nekropole (Petru, 1972, grob 934, tab. 71, 3; grob 70, tab. 86, 13). Posoda ima povsem sorodno fakturo kot Dressel 6B in je z njo tudi oblikovno povezana. Zaenkrat je o posodi le malo znanega, morda smemo sklepati na istrsko produkcijo. Ne najdemo jih med gradivom na Štalenskem vrhu, v Panoniji pa se običajno pojavljajo v plasteh 2. stoletja (Bezeczky, 1987, 39).¹¹

Med zgodnjeantičnim transportnim posodjem, identificiranim v Emoni, pa moremo poleg naštetih in že obravnavanih tipov med novo izkopanim gradivom prepoznati tudi nekaj dosedaj v našem prostoru neznanih. Na prostoru insule 42 so bile najdene skupaj štiri v celoti ohranjene amfore oblike Dressel 6A, 6B in 2-4 ter Haltern 70 (Peacock, Williams, 1986, Class 15; Tyers, 1996, 97, sl. 71-72). Slednja doslej pri nas še ni bila



10 V depozu Mestnega muzeja hranijo v celoti ohranjeno kasnejšo obliko Galoise 4, Pelichet 47, b. inv. št.

11 Kelemenova objavlja odlomke iz hadrijanskih in antoninskih plasti (Kelemen, 1992, 138, Abb. 23, 3, 5, 4, 7; Abb. 24, 1, 2).

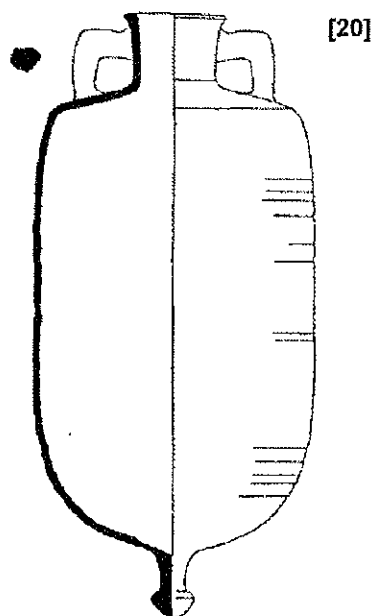
razpoznana, čemur je gotovo vzrok predvsem fragmentarnost naselbinskega gradiva. Sestav skupine amfor kaže na zgodnjo, avgustejsko ali le malo kasnejšo časovno opredelitev.

Posebnost so tudi odlomki amfor, prepoznani kot Dressel 24, s širokim lijakastim ustjem iz poznoflavijske plasti, prav tako najdene na insuli 42 (Bertrand, 1995). Odlomki so bili najdeni skupaj s še nekaj odlomki egejskega posodja.¹² Izvor in namembnost tega posodja v literaturi nista znana. Peči so bile odkrite v bližini Efeza (današnji Selçuk) na obalah jugozahodne Male Azije.¹³

Statistična analiza emonskega gradiva iz novih izkopavanj na NUKu v letih 1996 in 1997 je dala naslednje rezultate: 45% Dressel 6B, 10% Dressel 6A, egejske vinske amfore 12% (večina poznorodoške vrste), 13% oblike Dressel 2-4, 4% španske za garum, 4% italске večnamenske in ostale obravnavane po 1%. Primerjava s forumom in starokrščanskim centrom kaže podobno sliko glede na zgodnje gradivo, pozno pa se močno razlikuje (Vidrih Perko, 1994, 77).

Gradivo iz Celeje in Poetovija nam daje v grobem statistično sliko, podobno emonski, le da ni tako raznovrstna, čemur je morda krivo tudi stanje raziskav.¹⁴ Transportno posodje je zastopano v največjem deležu s posodjem za olje Dressel 6B, ki jih po hadrijanskem obdobju nadomestijo redke Dressel 20 (Martin-Kilcher, 1987). Vinske amfore italškega izvora Dressel 6A so komajda zastopane, pogostejše so Dressel 2-4 ter egejske poznorodoške, poznoknidske in poznokretske vrste. Posamezno se pojavljajo tudi galske. Med posodjem za garum srečamo španske Dressel 7-11 in Beltran II. Običajne so večnamenske severnoitalske tipa Portorecanati in posodje za olive v sladu Schörgendorfer 558. V Celju in na Ptujju sta bili najdeni amfori z rdečim napisom OLIVAE ALBAE EX DULCI (Mikl, 1960-1961, tab. 2, 12; Bezeczký, 1994e, 112).¹⁵ Pogoste so male amforice Bónis 31/5 (Bezeczký, 1994d, 87). V primerjavi z Emono in Poetovijem je med celejanskim gradivom opazamo manjši delež zgodnjih oblik. Dressel 6A, so v Celeji komajda zastopane, med ptujskim gradivom jih je kar nekaj. V depoju na Ptujju hranijo tudi pozno grškoitalsko in Lamboglia 2 amforo. Vendar je potrebna velika stopnja previdnosti, kajti gradivo je brez dokumentacije in gre v posameznih primerih skoraj zagotovo za nakupe ali prinose iz jadranskih najdišč.

Tako npr. hrani celjski Pokrajinski muzej amforo oblike Agora 199 [20], ki je bila odkupljena iz privatne zbir-



ke in izvira iz Jadrana (tab. 1) (Perc, 1951). Posoda je datirana v širok časovni razpon od 1. do 4. stol. (Pannella, 1986, 622).

Iz ptujske zbirke izvira tudi španska amfora oblike Dressel 8 za omako z rdeče naslikanim titulom pictom C(ari) F(los) H(isp)anic(i)/T(iti) Thorii (Bezeczký, 1987, 66, št. 199; 1993a).¹⁶ Posoda je datirana v tiberijsko-klavdijsko obdobje s pomočjo analogij s Štalenskima vrha (Bezeczký, 1993a, 243).

Med zgodnjecearskim gradivom ostalih slovenskih najdišč zasledimo le posamične najdbe. Dressel 6A se pojavlja le posamično. Identificirana je bila v grobu iz Skaručne (Grafenauer, 1953) in v zgodnjih plasteh ob farni cerkvi v Kranju (neobjavljeno).

Med podeželskim naselbinskim gradivom najpogostejše srečamo odlomke oljnega posodja Dressel 6B, kot npr. v Čatežu z žigom Sepulijev (Šašel, Škaler, 1972) ali v Mengšu (Sagadin, 1995) in v Spodnji Novi vasi (Pahič, 1978, tab. 11, 1). Istrsko posodje za olje Dressel 6B je ponavadi tudi edino, ki ga zasledimo med pičlim importiranim gradivom podeželskih viš, npr. iz Grubelc z imperialnim žigom cesarja Nerve (Boltin, 1968; Boltin

¹² Egejski lonček in posodica oblike Consp. 112, Çandarlı (Atlante I, 231).

¹³ Ustna informacija Recep Meriç na konferenci RCRF v Efezu, oktobra 1998.

¹⁴ Celjsko gradivo je bilo na kratko obravnavano v raziskavah T. Bezeczkýga, kjer je obdelal tri ustja oblike Dressel 6B z žigi in odlomek Schörgendorfer 558 z napisom OLIVA ALBA EX DULCI EXCELLENS, inv. št. 10404. Bezeczký, 1987, 55 in 74. Ptujsko gradivo le na kratko omenja v svojem delu Bezeczký, kjer obravnava nekaj žigov in napisov (Bezeczký, 1987, 66).

¹⁵ Celjski primerek iz Spodnjega gradu v Celju, neobjavljena izkopavanja A. Vogrin. Ptujski odlomek vratu z delom ročaja izvira iz naselbinskih plasti na Sp. Hajdini (Mikl, 1960-61, 156).

¹⁶ Posoda je bila najdena pri zemeljskih delih v dravski naplavini 1968 brez arheološkega konteksta. Dela je vodila Z. Šubic. Bezeczký meni, da se oznaka HISP nanaša na ime rnojstra, ki je sestavil recept za garum (Bezeczký, 1993a, 243).

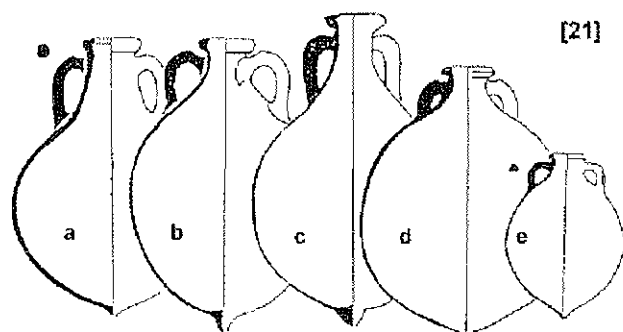
in Karinja, Grubečce in Sečoveljska dolina v zgodnjem rimskem času, v tej številki Annafov), Šentpavla pri Domžalah,¹⁷ vile v Malencah,¹⁸ stavbe iz Stagen pri Zasipu (Sagadin, 1995, tab. 2, 4, 6) in Spodnjih Bitenj (Sagadin, 1990, tab. 2, 1, 2, 4). Najdemo ga tudi na grobiščih, npr. v Cerknici (Urleb, 1973-75, tab. 30, 4), Novem mestu (Knez, 1992, grob 114, tab. 40, 9) in v Štrekljencu (Dular, 1976, tab. 11; 4). Vinska amfora Dressel 2-4 je bila najdena v Stagnah pri Zasipu (Sagadin, 1995, tab. 1, 5) in je redka izjema.

Vsekakor pa moramo opozoriti na opazno razliko med zahodno- in vzhodnoslovenskimi najdišči. Najdišča na ozemlju, vključenem v Deseto regijo, so bogatejša, kar je nedvomno posledica zgodnejše vključitve in dokaz hitro prodirajoče romanizacije iz bližnjih velikih emporijev Trsta in Akvileje (Šašel, 1975-76, 601-618). To sliko potrjujejo najdbe s prazgodovinskih najdišč Notranjske (Horvat, 1995), kjer zasledimo številne odlomke posodja oblike Dressel 2-4, Dressel 6B, Lamboglia 2/Dressel 6A, poznorodoške vrste idr. Povsem podobne so najdbe iz zgodnjeantičnih plasti na Rodiku (Vidrih Perko, 1997a), v Štanjelu (Vidrih Perko, 1997b, 349) in v Neblu (Svoljšak, Trkman, 1985, sl. 47-51, 4, 5, 15, 16).

SREDNJE IMPERIALNO OBDOBJE

Srednje imperialno obdobje označuje gospodarska kriza s temeljito reorganizacijo ekonomije in s tem seveda posledično tudi prometa. Med amforičnimi gradivom Emone, Celeie in Poetovija zasledimo le redke oblike tega časa.

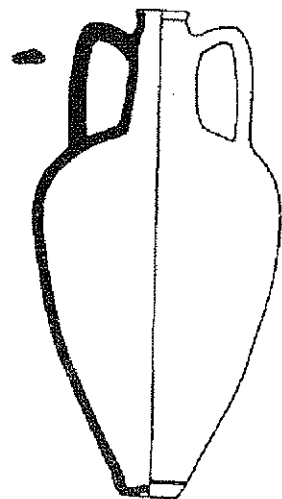
Po hadrijanskem obdobju, ko iz ne dovolj znanih vzrokov preneha bogata istrska pridelava olja (Matijašič 1998, 334; Bezeczký, 1998, 10), zasledimo na slovenskih najdiščih prisotnost posodja oblike Dressel 20 in kasneje manjše različice Dressel 23 [21] (Bezeczký,



[21]

1994c, 161). Vendar so najdbe redke in zaenkrat omejene na mesta.¹⁹

Egejsko posodje poznorodoške, poznokretske in poznoknidske vrste v drugi polovici 2. stol. preneha. Nadomesti ga jadranska proizvodnja vrste Forlimpopoli, posodja z ravnim dnom, trebušastim trupom in ozkim, visokim vratom ter dvema trakastima ročajema [22].



[22]

Oblika je značilna za mnoge delavnice osrednje in severne Italije, predvsem na jadranski strani (Panella, 1989). Najdbe amfor z ravnim dnom so zelo pogoste v Emiliji, kjer je bilo identificiranih nekaj peči, med njimi v Forlimpopoliju, Riminiju in Santarchangelu (Aldini, 1978; Toniolo, 1991, 30). Pojavljajo se med 1. in 3. stol., razcvet in največji trgovski obtok dosežejo v antoninskem obdobju. Po zadnjih raziskavah sodeč, so amfore z ravnim dnom proizvajali tudi v istrskih delavnicah 2. stol. (Bezeczký, 1998, 10).

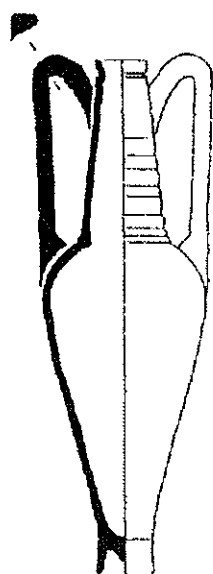
Odlomke najdemo med emonskim (neobjavljeno), ptujskim (neobjavljeno, št. 822, izkopavanja B. Jevremova), hruškim (Vidrih Perko, 1992, 352) in ajdovskim gradivom (Vidrih Perko, 1994, Ajdovščina, tab. 2, 2). Pojavlja se tudi med gradivom vil rustik, npr. v Spodnjih Praperčah in Šentpavlu (Sagadin, 1995, tab. 4, 2, ter neobjavljeno).

Zdi se, da egejski import ni nikoli povsem presahnil. Proti koncu 2., predvsem pa v 3. in 4. stol., srečamo redke primerke egejskega posodja oblike Kapitän II (Peacock, Williams, 1986, Class 47; Panella, 1986, 625, fig. 25). Vretenast trup se zaključuje z značilno votlo nogo, visok, ozek vrat povezujeta z ramenom široka,

17 Neobjavljeno, raziskano 1998. Gradivo sem si ogledala zahvaljujoč kolegu D. Josipoviču.

18 Neobjavljeno, raziskano 1992. Gradivo sem si ogledala zahvaljujoč kolegoma U. Bavcu in P. Masonu.

19 Zasledimo jo, kot že omenjeno, v plasteh Emone in na nekropoli (Plesničar Gec, 1972, grob 969, tab. 192, 3).



[23]

poznoantične keramike lokalne produkcije (Vidrih Perko, 1992a).

POZNA ANTIKA

Afriška keramika preplavi tržišče imperija konec 3., predvsem pa v 4. stol. Značilno je, da se s transportnim pojavi tudi fino namizno posodje in kuhinjska keramika ter številne oljenke, mnoge z značilnimi starokrščanskimi motivi (Hayes, 1998). Pojav kaže na vezano trgovino in odraža nagel ekonomski razcvet severnoafriških provinc kot posledico reorganizacije mestne in vojaške anone ter oblikovanja obsežnih posestev nekaterih bogatih lastnikov, ki so večinoma stalni prebivalci urbsa.²⁰ Osnovno gibalno prekomorske trgovine je bila preskrba mest in vojaških enot z anono, takso, ki so jo severnoafriške province plačevale v agrarnih izdelkih. Osnova anone sta bila zito in olje. Tovar so prevažali od države plačani najemniki, kar je omogočalo hkratno prevažanje tudi raznih drugih agrarnih in keramičnih izdelkov brez posebnega plačevanja prevoza in carinskih dajatev (Wickham, 1988).

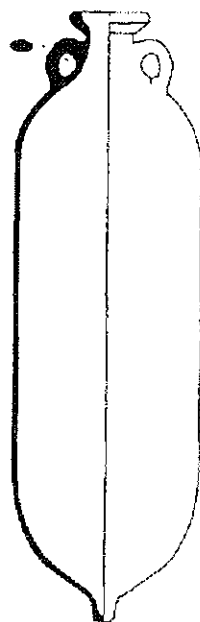
Med zgodnjimi oblikami afriškega transportnega posodja se pri nas najprej pojavi t. i. *africana piccolo* [24], v katerih so začeli pošiljati na tržišče tunizijsko olje,

trakasta ročaja [23]. Tudi faktura je lahko razpoznavna, groba, temnordeča, s temnimi vključki. Posodje so izdelovali nekje v Egeju, morda na otoku Kosu, če sklepamo po tradicionalni bogati vinski proizvodnji (Carandini, Panella, 1981; Keay, 1984, 136). V ptujskem depoju hranijo zlahka prepoznaven spodnji del posode Kapitän II (Vidrih Perko, 1994, Ptuj, tab. 3, 2 - Inv. št. 198).

Obe posodi, italško vinsko z ravnim dnom in egejsko Kapitän II, prepoznamo tudi med keramiko podeželskih najdišč, npr. iz Šentpavla pri Domžalah ter Nebla (Svoljšak, Trkman, 1985, sl. 47-51, 11) in Ledin (Osmuk, 1985-87, tab. 6, 25).

Gradivo srednjega cesarskega obdobja je skromno obeleženo, kar je nedvomno posledica ekonomske krize in posledično tudi reorganizacije prometa, ki se koncentrirala na rečne toke (Gassner, 1989). Tačas se uveljavljajo rečne ladje z ravnim dnom in za tovrstne prevoze so seveda veliko primernejši sodi in mehovi (Ulbert, 1959; Hockmann, 1986). Gotovo pa izraža skromnost gradiva tudi visoko stopnjo avtarkičnosti podeželja. V veliki meri pa temu prav gotovo botrujeta tudi trenutno stanje raziskav in prepoznavanje gradiva iz podeželskih naselbinskih kontekstov.

Čeprav se redki afriški importi pojavijo že v času markomanskih vojn, na primer v Ajdovščini (Vidrih Perko, 1994, 86), Emoni (Vidrih Perko, 1992a), na Vranskem (Vidrih Perko, 1997c), in v severskem obdobju (Bilje in Ledine, Vidrih Perko, 1994, 143 in 152) lahko trdimo, da je prodor afriške keramike najznačilnejši za pozno antiko. Zlahka prepoznavna po opečnato rdeči barvi, odlični fakturi in sorazmerno tankih stenah ter značilnih oblikah, močno odstopa od



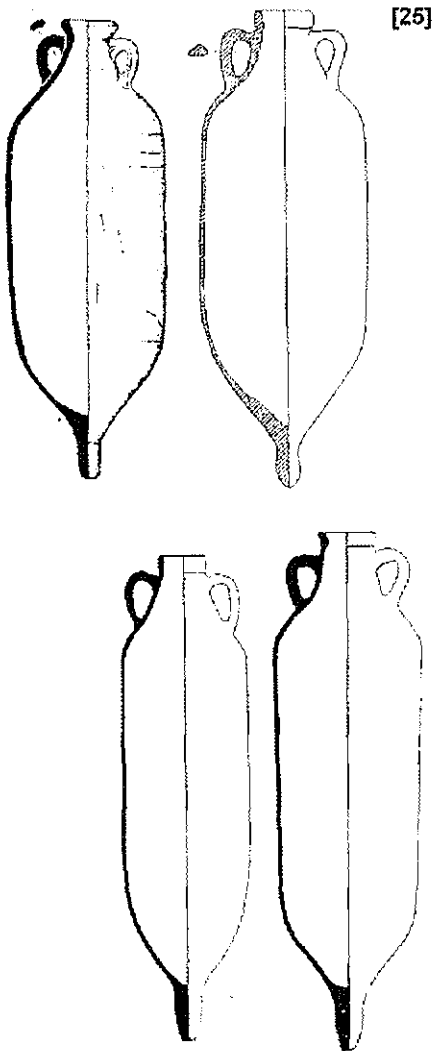
[24]

verjetno pa tudi garum, v severski dobi. Import je dosegel razcvet v drugi pol. 2. stol. in postopoma prenehal v 4. stol. Posoda je cilindrična, z značilno ušesastimi ročaji in običajno polnim, gumbastim ali

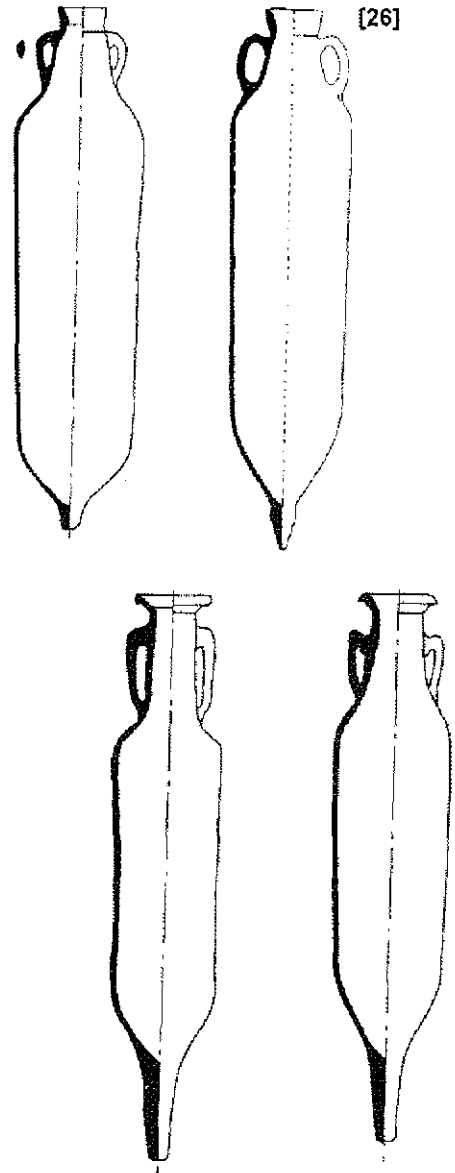
²⁰ O organizaciji anone in preskrbi antičnih mest s hrano glej Tengström, 1974; Rickman, 1980; Gamsey, 1993.

stebričastim zaticem. Ustja so oblikovana različno (Keay, 1984, 100, fig. 37-45). Tovrstne amfore so izdelovali v Lepti Minus, Hadrumentumu, Thanai in drugje. V bližini naštetih mest so bili odkriti ostanki pravcate prehrabne industrije z obsežnimi nasadi zelišč, potrebnimi pri predelavi garuma (Keay, 1984, 108).

Skoraj istocasná amfora je t.i. *africana grande* iz Bizacene [25], ki pa se obdrži na tržišču še tudi v 5. stoletju (Keay, 1984, 121, fig. 46). Tudi to je bila posoda za olje, čeprav so pri nekaterih primerkih opazili sledi smolnatega premaza v notranjosti, kar kaže na uporabo za garum.²¹



Med najpogostejše transportno posodje pozne antike sodijo cilindrične amfore tipa 25 in 26 po Keayu [26], pri Italijanih poimenovane *contentori cilindrici della tarda età Imperiale*²² (Keay, 1984, 184; Manacorda, 1977, 171).²³ Posodje tipa 25 po Keayu je tunizijskega



21 Analize opravljene pri amforah, najdenih na potopljeni ladji Planier 7 (Benoit, 1962).

22 Uporablja se tudi klasifikacija Ostia III, fig. 262. Vendar zaradi enostavnosti prevladuje Keayjeva klasifikacija, za katero so Bonifay in Piéri ter J. Freed predlagali nekaj sprememb, med drugim tudi uporabo enostavnih arabskih, namesto težavnejših rimskih števil (Keay, 1984; Bonifay, Piéri, 1995; Freed, 1995).

23 S. Keay je posodje tipa 25 razdelil na 19 podtipov, tip 26 na 13 podtipov. Razdelitev deloma bazira na Manacordovi klasifikaciji gradiva iz Ostie.

izvora, kar je bilo dognano na podlagi faktur, tipične obdelave površine 'z lopatko' in žigov ter napisov (Keay, 1984, 1993). Čeprav so bili najdeni primerki z ostanki smole v notranjosti (potop Drammont F) in so v nekaterih primerkih odkrili tudi ostanke ribjih omak (potop Pampelonne), prevladuje splošno mnenje, da so to oljne amfore (Keay, 1984, 1993). Posodje tipa 25 po Keayu obsega 19 podtipov in se pojavlja pretežno v 4. in prvi polovici 5. stoletja (Keay, 1984, 1993). Najnoveša razdelitev M. Bonifaya na gradivu iz Marseilla je poenostavljena in obsega le tri časovno občutljive podtipe.²⁴



[27]

Za amfore tipa Keay 26, ki obsegajo 13 variant in so znane tudi kot tip Ostia IV, fig. 162-165, je priljubljeno in splošno uveljavljeno poimenovanje *spateia*.²⁵ V bistvu so pomanjšana oblika amfor tipa 25 (Bonifay, Piéri, 1995, 97), opazna razlika je le v značilnih visokih stebričastih zatičih [27]. Posodje tipa 26 se sicer pojavi že v zgodnjih desetletjih 5. stol., vendar je značilno predvsem od srede 5. stol. dalje (Bonifay, Piéri, 1995, 97). Običajno ima v notranjosti sledove smolnega premaza, iz česar sklepamo na transport garuma.

Posebej velja opozoriti na ne najbolj posrečeno Keayevo vključitev poznih malih spatejonov v tip 26. V družino 26 jih prišteva kot podtip F, G, H, kar nemalokrat vnaša zmedo pri razumevanju in opredeljevanju. Amfore tipa Keay 26 so, kot že rečeno, z majhnimi odstopanji značilne predvsem za sredino in drugo polovico 5. in 6. stol. Malo posodje, klasificirano po Keayu kot podtip 26 F, G in H [28], pa se razlikuje od ostalih podtipov po velikosti, ki ne dosega niti polovice (40 do 50 cm) običajne višine tipa 26 in ima večkrat tudi povsem drugačno, svetlorjavo, beige fakturo, ki skoraj gotovo kaže na neafriški izvor (Mackensen, 1992, 247).²⁶ Mali spatejoni, značilni za 6. in 7. stol., so na zahodnih najdiščih znani pretežno v kontekstih iz 7. stoletja (Mackensen, 1992; Bonifay, Piéri, 1995, 97).



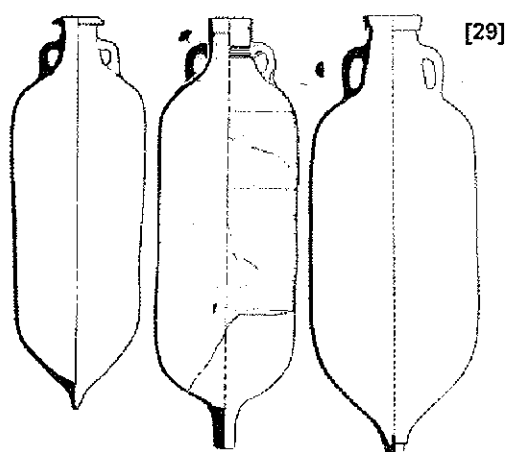
[28]

Zadnji zamah in s tem tudi iztek sredozemske trgovine se kaže v pojavu in izginotju velikih poznih cilindričnih amfor, ki jim Italijani pravijo *contentori cilindrici dell'tarda età Imperiale di grandi dimensioni* [29] in so klasificirane po Keayu kot tip 35, 60, 61, 62 (Villa, 1994, 390, tav. 7). Izdelovali so jih v Tunisu že v 5. stol., vendar preplavijo sredozemska tržišča šele v 6., v nekaterih primerih pa celo na začetku 7. stoletja (Panella, 1993, 674).

24 Predlagal je združitev podtipov A-C, D-I in J-W v tri skupine. Za skupino D-I, podtip 2, trdi, da je edina še prisotna v Marseillu po sredini 5. stol. Med potopi 4. stol. (Pompelonne, Héliopolis) so prisotne amfore podtipa 1, med potopi iz 5. stol. pa sredamo skupaj posodje podtipa 1 in 3 (potop B iz Poite de la Luque (Bonifay, Piéri, 1995, 95).

25 *Spateia* se imenujejo vse variante posodja tipa Keay 26 vključno z malimi, poznimi posodami variante F, G in H. Tipološko sodijo med zgodnje cilindrične tipa *africana grande* (Keay 7) in velike pozne cilindrične amfore *contentori cilindrici della tarda età Imperiale di grandi dimensioni*, npr. Keay 61, 62 (Villa, 1994, 390, tav. 7).

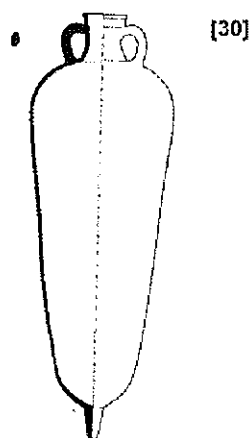
26 V zadnjem času je vse več mnenj, da gre za južnoitalijsko produkcijo, morda v Kalabriji.



Skupna značilnost so predvsem velika kapaciteta, cilindričen trup, ostro od ramena oddeljen vrat in ušesasti ročaji, ki povezujejo vrat z ramenom. Predhodna serija tunizijskega posodja je izhajala iz obalnih delavnic, medtem ko prihajajo slednje iz notranjosti Tunisa, iz Sahela, kjer je bilo odkritih tudi nekaj peči (Peacock, Bejaoui, Belazreg, 1989). Umik proizvodnih centrov v notranjost dežele povezujejo z vandalsko invazijo, krizo gospodarstva in takoj nato reorganizacijo produkcije in prometa (Panella, 1986a, 263). Velike cilindrične amfore so na sredozemskih obalnih najdiščih prisotne še v prvih desetletjih 7. stol.

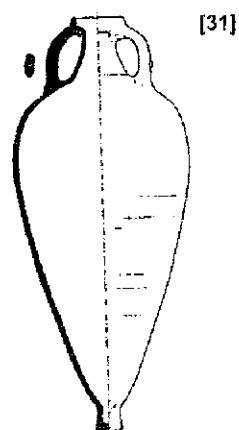
Poleg na kratko obravnavanega afriškega posodja zasledimo na naših najdiščih v obdobju pozne antike še veliko drugega.

Med redkeje zastopano sodi špansko posodje za garum, Almagro 51 A, B in C [30], Keay tip 19 (Keay,



1984, 156, fig. 61-67). Glede na fakturo in vretenasto obliko z ušesastimi ročaji sklepajo na izvorno področje v južni Španiji (Keay, 1984, 160). Najdbe se pojavljajo med gradivom 4. in začetka 5. stol. (Keay, 1984, 168).

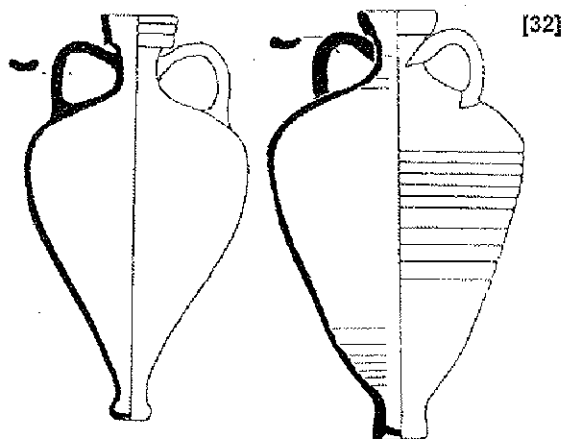
Istočasno je luzitansko posodje, prav tako za garum, Almagro 51 C (Keay, 1984, 172, fig. 69, 70). Amfore imajo ovoiden trup z votlim zatičem [31]. Izvorno pod-



ročje, kot domnevajo, so zahodne obale Iberijskega polotoka, v nekaterih primerih tudi Betika, morda pa tudi severna Afrika (Keay, 1984, 173).

Med zelo redkimi se v prvem obdobju pozne antike pojavljajo tudi male španske amfore za olje oblike Dressel 23, imenovana tudi Keay 13, ki so pozna različica velikega oljnega posodja Dressel 20 (21e). Izvorno področje je Betika, oblika pa je lahko prepoznavna po trupu v obliki limone ter trikotno profiliranim ustjem (Keay, 1984, 140, fig. 54-56). Pojavlja se v več različicah in so prisotne na našem področju vse do zgodnjega 5. stoletja.

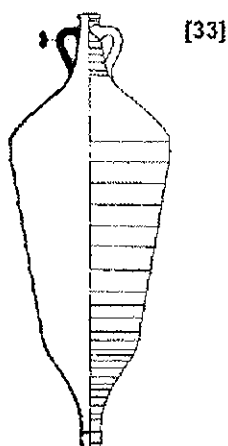
Nejasne provenience je posodje oblike Keay 1A, po obliki sorodno tipu Pelichet 47 in podobno mavretanskim amforam (Keay, 1984, 95, fig. 35, 36). Oboje zasledimo med oljnim posodjem 4. in zgodnjega 5. stol. T.i. sorodne mavretanske amfore [32] so na podlagi



značilne rožnato rdeče fakte z gostim belim premazom in zaradi bogatega epigrafskega gradiva dokazano mavretanskega izvora (provinca Mavretania Caesarensis, Manacorda, 1977, 150).

Egejski import celotnega poznega obdobja je dobro razpoznaven. Ponekod srečamo v plasteh 4. in začetka 5. stoletja že obravnavano vinsko posodje oblike Kapitän II (Panella, 1986a, 267). Zelo pogost pa je egejski

vrč LRA²⁷ 3 (Panella, 1986a, 267).^{27a} Ima značilno sljudnato, rjavo fakturo, vretenasto telo z votlo nogo in plitko narebreno površino [33]. Na naših najdiščih se ta



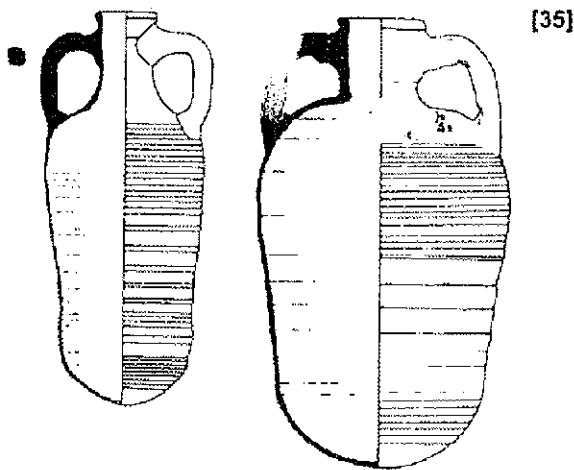
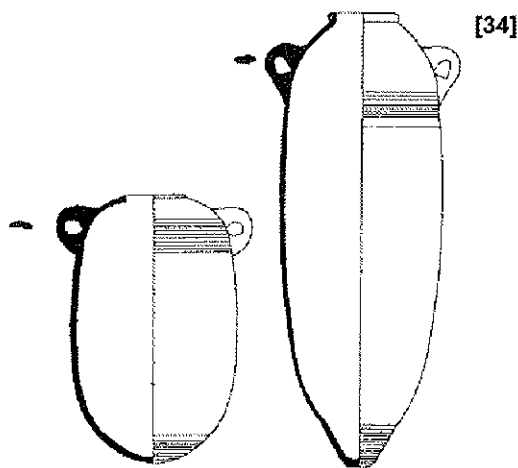
vrč pogosto pojavlja, a je po odlomkih težko ločljiv od njegove starejše enoročajne različice tip Agora F65/66 (Lemaître, 1997). Bil je posoda za neko posebno, morda zdravilno vrsto egejskega vina. Predlaganih je bilo več izvornih področij, med njimi Egipt in zahodna Mala Azija, kjer so bile v Efezu tudi odkrite peči (Otschar, 1993).

V plasteh 4. stol. se pojavijo tudi najzgodnejše amfore tipa Gaza, imenovane tudi LRA 4 [34] (Peacock, Williams, 1986, 197, Class 48). Zgodnja varianta LRA 4 A, imenovana tudi Zemer 53 (Bonifay, Piéri, 1995, fig. 9, 60-62), je vrečasta, z zaokroženim zaključkom in

rameni, brez pravega vratu in ustja, z ušesastimi ročaji na ramenu in z zlahka razpoznavno, na ramenu in proti dnu grobo narebreno površino. Faktura je rjavkasta, fina, gosta, z drobnimi črnimi vključki (Peacock, Williams, 1986, 197). Kasnejša oblika (LRA 4B, Zemer 51, Peacock, Williams, Class 49) se od zgodnje razlikuje predvsem po trikotno izoblikovanem robu ustja in podaljšanem, zasiljenem trupu. Pojavlja se v najkasnejših kontekstih zahodnih najdišč od 5. do 7. stoletja (Bonifay, Piéri, 1995, 112, fig. 9, 63-65). Posoda je služila za slavno palestinsko vino. Zadnji čas so raziskave pokazale, glede na izjemno uspešno poznoantično kmetijstvo Sirije in Palestine, da je zelo verjetno, da gre za večnamensko posodo. V postev pridejo tudi sezamovo olje, palmovo vino in posušeno sočivje. Ta trditev velja tudi za druge vrste poznoantičnega posodja (Pacetti, 1995, 281).

K skupini poznih amfor, ki se pojavljajo na naših najkasnejših najdiščih, sodijo še vzhodnosredozemske LRA 1 in LRA 2. Obe posodi sta zelo pogosti v najkasnejših plasteh poznih mediteranskih najdišč. Pojavita se v 5. stol. in skupaj z malim spatejonom ter nekaj variantami velikih poznocilindričnih amfor predstavljata zadnje indikatorje usihajoče sredozemske trgovine v času arabskega prodiranja v prvi polovici 7. stol. Obe posodi sta zaradi značilne fakture in narebrenosti ostenja lahko prepoznavni že po majhnih odlomkih.

Posoda LRA 1, Keay tip 53 [35], je značilno vrečaste oblike z ozkim vratom in rahlo razprtim ustjem, povezanim z ramenom s kaneliranimi ročajem (Keay, 1984, 268, fig. 116-120).²⁸ Trup je narebren s širšimi in



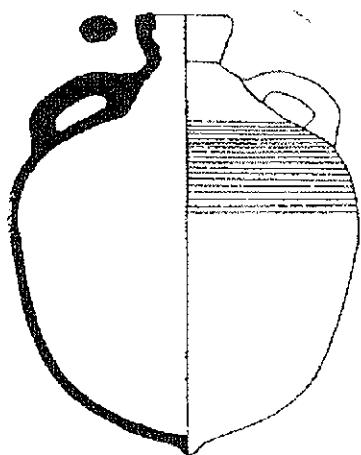
27 LRA = Late Roman Amphora.

27a Glede različnega poimenovanja glej Riley, 1979, 183-185, op. 7.

28 Keay loči tri variante, A, B, C. Peacock in Williams, 1986, sta jo opredelila kot Class 44 in razdelila na večjo, A in manjšo, B varianto. Manjša posoda se pojavlja v starejših plasteh.

ožjimi rebri in se zaključuje s komaj opazno gumbasto odebelitvijo. Razlikujemo starejšo manjšo in mlajšo večjo varianto. Faktura je močno peščena, rjavkasta ali roznata s svetlejšo površino in belimi ter črnimi vključki (Peacock, Williams, 1986, 185; Bonifay, Piéri, 1995, 112, fig. 9, 63-65).

Okrite peči so potrdile široko področje njihove proizvodnje na obalah Sirije, Kilikije in Karije ter otokih Ciper in Rodos (Empereur, Picon, 1989; Panella, 1993, 665; Pacetti, 1995, 273). Znani so številni ohranjeni rdeči ali črni *tituli picti*, vedno v grščini. Po mnogih poskusih ugotoviti, za prevoz česa je služila, prevladuje mnenje, da je posoda gotovo večnamenska, saj so identificirani ostanki pripadajoče produkcije znani iz vinogradniških krajev in od tam, kjer so intenzivno gojili oljke (Pacetti, 1995, 274). *Tituli picti*, ohranjeni na posodju, pa mnogokrat navajajo mere, ki so bile običajne za merjenje žita (Pacetti, 1995, 274). Izrečena je bila tudi domneva, da je manjša varianta služila za vino, večja za olje, česar pa kasnejše raziskave niso potrdile (Riley, 1979, 212; Bonifay, Villedieu, 1989, 25).



Amfora LRA 2, Keay tip 65 [36], je kroglasta posoda s cilindričnim vratom in z lijakastim ustjem in kratkimi, grobo oblikovanimi ročaji na ramenu. Rame, včasih tudi del trupa, je plitvo narebreno v obliki valovnice, okras je izveden z glavniku podobnim orodjem. Trebuh posode se zaključuje z majhnim gumbastim izbočenjem na dnu. Faktura je rjava z redkimi belimi vključki, včasih mazasta (Keay, 1984, 352, fig. 165). Še vedno ne poznamo z gotovostjo izvornega področja. Večkrat navajajo Egej ali obale Črnega morja, trditve pa niso potrjene z najdbami peči. Glede na veliko variabilnost tipa (nekateri prištevajo k tipu LRA tudi vse globularne amfore, npr. Villa, 1994, 402) je bila po vsej verjetnosti posoda večnamenska za olje in žito. Napis na tovrstni posodi iz potopa ob turški obali omenja lečo (Villa, 1994, 403), napis iz Romunije pa navaja vino (Scorpan, 1977, 274).

Poleg naštetih in podrobneje obravnavanih tipov se

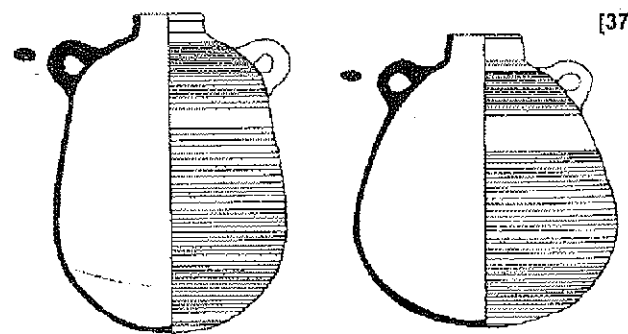
na našem področju pojavljajo še nekatere druge poznoantične amfore, ki pa so doslej identificirane le posamično ali celo samo domnevno. V teh primerih bom podrobnejši opis dodala k obravnavi dotičnega najdišča.

Mesta

Med poznoantičnim gradivom Emone je bilo najdenega relativno veliko poznega gradiva, posebej med naselbinskimi izkopavanji na področju insule 13, 17, 27 in 42. Med podrobneje obdelanim gradivom s foruma prevladuje zgodnje. Med redkim poznim je bilo najdenih nekaj zatičev in ostenj posodja in le dva odlomka ustij, z gotovostjo prepoznavne afriške produkcije, oblike *africana* 1A ali Keay tip 3A (Vidrih Perko, 1994, Forum, tab. 30, 4), ki preplavi tržišča že v tretjem desetletju 3. in je zelo pogosta še tudi v 4. stol. (Carandini, Panella, 1981).

Posebne pozornosti vreden je tudi odlomek pozne amfore oblike LRA 5/6 (Vidrih Perko, 1994, Forum, tab. 30, 4), imenovana tudi siropalestinska amfora, čeprav je z odkritji peči jasno, da so jih izdelovali tudi vzdolž Nila (Johnson, 1986, 579; Bonifay, Villedieu, 1989, 31; Empereur, Picon, 1989, 245, fig. 26).

Služila je za transport odličnega belega vina iz Beisana, ki ga arabski viri omenjajo še v 8. stol. (Pacetti, 1995, 286). Da je posodje vinsko, potrjujejo tudi smolnati premazi, odkriti v notranjosti posode. Vendar glede na vrečasto obliko posode, iz katere je jasno razvidno, da je bolj primerna za shranjevanje kot za transport, je kot že v drugih primerih poznega posodja mogoče sklepati o polivalentni namembnosti (Pacetti, 1995, 286). Amfore oblike LRA 5/6 niso redke v sredozemskih poznih najdiščih, npr. v Marseillu se pojavljajo v plasteh iz 5. in 6. stol. [37] (Bonifay, Villedieu,



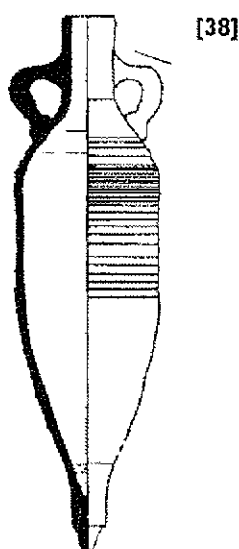
1989, 29). Tudi na drugih zahodnih najdiščih je tovrstni import značilen za 5. in 6. stoletje (Bonifay, Villedieu, 1989, 31; fig. 8, 8; Maioli, Stoppioni, 1989, fig. 5, 10).

Bogatejše so najdbe na Starokrščanskem centru (Plesničar Gec, 1983; Vidrih Perko, 1994, Majda Vrhovnik, tab. 5 in 6). Med njimi je skupina poznih cilindričnih amfor afriške proizvodnje, Keay 25 C,

tipičnih za 4. in začetek 5. stoletja (Vidrih Perko, 1994, Majda Vrhovnik, tab. 5, 4, 6), ki so najverjetneje služile za transport olja (Keay, 1984, 194). K isti družini poznih cilindričnih amfor sodi tudi ustje sočasne oblike Ostia IV, 147 (Vidrih Perko, 1994, Majda Vrhovnik, tab. 5, 1).

Med gradivom je tudi nekaj posodja neafriške provenience. K skupini poznih španskih amfor za garum sodi odlomek Almagro 51 A-B (Vidrih Perko, 1994, Majda Vrhovnik, tab. 5, 7), značilen za 4. in prvo polovico 5. stol (Keay, 1984, 160).

V skupino poznih vzhodnosredozemskih amfor prištevamo odlomke LRA 4 in skoraj v celoti ohranjen egejski vrč LRA 3 in mnogo odlomkov (Vidrih Perko, 1994, Majda Vrhovnik, tab. 5, 5, tab. 6, 3) ter negotovo identificirani obliki LRA 2 in LRA 7 [38] (Vidrih Perko



1994, Majda Vrhovnik, tab. 5, 3, 5). Slednji sta na naših najdiščih izrazit predstavnik najkasnejših plasti, npr. Sv. Jurij v Piranu (Vidrih Perko, 1994).

Egejski vrč, LRA 3, je pogosto najden na naših najdiščih, a je po odlomkih težko razpoznaven od svoje starejše različice (glede različnega poimenovanja Panella, 1986, op. št. 7; Riley, 1979, 183-185).

Med pogostejše najdene oblike sodi tudi LRA 4 ali vinska amfora tipa Gaza (Peacock, Williams, 1986, Class 48). Iz odlomka ostenja z ročajem ne moremo podrobneje prepoznati, h kateri varianti sodi, in ga lahko enako kot LRA 3 ne moremo podrobneje časovno opredeliti kot v široko obdobje od 4. do 6. stol.

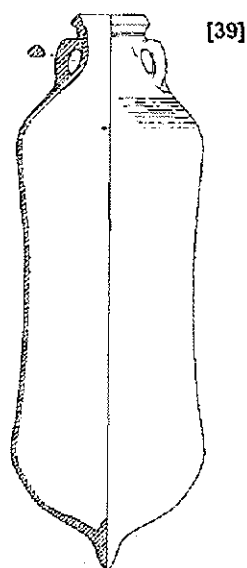
Od poznega posodja, ki ga srečamo med gradivom Celeje, je bila identificirana amfora tipa Gaza ali LRA 4.

Najdemo jo med gradivom iz Kreuha in iz Gubčeve ulice, vsi fragmenti so ležali v plasti z afriško sigilato, oblikami Hayes 50 A in 60, ki sodita v 4. stoletje (Vidrih Perko, 1994, Celje, tab. 8, 1; tab. 9, 2), iz česar z gotovostjo lahko sklepamo, da gre za starejšo varianto.

Odlomek posodja tipa Gaza je bil najden tudi med gradivom iz tretjega mitreja (Vidrih Perko, 1994, Ptuj, tab. 2, 3) na Ptuj. Po obliki ustja in ramena sodi k starejši varianti, ki se pojavlja na vzhodu med 3. in 4. stol. (Peacock, Williams, 1986, 196; De Caprariis et al., 1988). Drugi odlomek ustja z delom ročaja po vsej verjetnosti sodi k obliki Almagro 51 C, Keay 19 C, za garum iz španske Betike (Keay, 1984, 158-160, fig. 65, 66; Panella, 1986, 256). Poleg najdene male amforice so po natančnejši epigrafski študiji opredeljene kot večš ponaredek.²⁹

K poznoantičnim cilindričnim amforam prištevamo tudi v celoti ohranjeno posodo iz ptujskega depoja tipa Keay 25, podrobneje oblike Ostia IV, 162-165 iz 4. in začetka 5. stol. (tab. 2, 1) (Vidrih Perko, 1994, Ptuj, tab. 1, 1). Kot že omenjeno, je bilo posodje najverjetneje večnamensko, največkrat pa je služilo za olje (Mancorda, 1977, 220).

V depozu hranijo tudi veliko amforo za olje, natančneje tripolitanske vrste oblike III ali Keay tip 11 [39] (Keay, 1984, 133, fig. 50; Lussuardi Siena, 1977, fig. 27; Vidrih Perko, 1994, Ptuj, tab. 1, 2, 3).³⁰ Posoda je visoka 124 cm in je vsebovala okoli 60 l tekočine (tab. 1, 2, 3)! Produkcijo velikega transportnega posodja za olje povezujejo s severskimi reformami in velikimi



29 Prispevek pripravljen za srečanje o mitraizmu na Ptuj, M. Lovenjak, V. Perko.

30 Posoda je brez dokumentacije in izrečena je bila domneva, da je prišla na Ptuj z nakupom. Površina ne kaže sledov ležanja v morju. Amfora je zlepljena, iz česar bi bilo možno sklepati, da je bila najdena v grobu.

vlaganji v afriško kmetijsko proizvodnjo. Veliko posodje tipa 11 so izdelovali v istih pečeh kot manjše predhodne. V nenavadni velikosti novega tipa je očitna težnja k pošiljanju velikih količin izdelkov na tržišče. Izdelovalni centri so najdeni blizu antičnih oljčnih nasadov, da je posodje služilo za transport olja, pa je izpričano tudi z bogatim epigrafskim gradivom. Oblika 11 je običajna v 3., a se pojavlja še vse 4. stol. (Keay, 1984, 136; Manacorda, 1976-77). Najkasnejši kosi so najdeni celo v plasteh iz četrtega desetletja 5. stol. v depozitu Schola Praeconum (Whitehouse et al., 1982).

Pri pregledu izkopanin iz Zgornje Hajdine sem naletela na odlomek ostenja z narebreno površino, ki je značilen za pozno antične amfore vzhodnosredozemskega izvora LRA 2 (Mikl-Curk, 1963-1964, 259-282).

Castra in Ad pirum

Med pregledanim gradivom iz Ajdovščine so bile v primerjavi z Emono, posebej pa Poetovijo in Celejo, opazne razlike. Med redkimi odlomki zgodnjeantičnega gradiva prepoznamo običajne oblike Lamboglia 2/Dressel 6A in Dressel 6B. Najdemo tudi odlomke jadranske vinske amfore iz 2. stol. oblike Forlimpopoli.

Odlučno prevladuje poznoantično gradivo. Med identificiranimi je odlomek ustja in zatiča mavretanske amfore, Keay 1B, ki so služile za vino in se pojavljajo med 4. in 5. stol. (Keay, 1984, 95-99), znana je tudi s Hrušice (Vidrih Perko, 1991, 41).

Najpogostejše so seveda afriške amfore, med njimi pozne cilindrične Keay 25, variante B, D, P, S in Y iz 4. in zgodnjega 5. stol. Istodobne so tudi že obravnavane amfore oblike LRA 3, t.j. egejski vrč, in LRA 4, tip Gaza (Vidrih Perko, 1994, Ajdovščina, tab. 7, 1; 9, 1; 11, 1, 2). Naštete pozne oblike so se nahajale v plasteh z afriško sigilato, katere oblike datirajo v 4. stol., s poudarkom v drugi polovici in morda še začetek 5. stol. (Vidrih Perko, 1994, 90).

Posebne pozornosti pa so vredni odlomki poznih malih spatejonov, поблиže identificiranih kot Keay 26 H in F iz 5., predvsem pa znanih iz poznih najdišč 6. stoletja (Keay, 1984, 216, fig. 90 in 91).

Odlomki so bili najdeni z grobo kuhinjsko keramiko, ki se po fakturi povsem razlikuje od istovrstne keramike iz plasti skupaj s prej obravnavanimi amforami (Vidrih Perko, 1994, Ajdovščina, 90).

Hrušisko gradivo je zelo raznoliko. Med najzgodnejšimi oblikami zasledimo vinsko posodje Forlimpopoli z ravnim dnom. Zelo pogoste so LRA 3, ki jih spet zaradi fragmentarnosti ni moč razlikovati od zgodnejše variante. Od španskih za garum je prisotna Almagro 51 C, ki se pojavljajo od 3. do srede 5. stol. Prepoznavne so tudi mavretanske ali njim podobne, Keay 1A in 1B.

Prepoznane so še tripolitanske amfore in razno afriško posodje: Keay 3A, 3B, obe obliki 3. in 4. stol. Sledijo oblike Keay 4-7 ali *africana grande*, posebej oblika Keay 7 je najpogostejša v 4. stol. Seveda je prisotni tudi nekaj cilindričnih amfor Keay 25, var. B.

Po prvotnih analizah sem domnevala, da sta prisotni tudi pozni obliki LRA 1 in 2. Vendar zaradi popolne odsotnosti tipičnih narebrenih ostenij danes dvomim o pravilnosti presoje.³¹

Podeželska najdišča

Med gradivom Rodika je skupaj s sigilato in keramiko tankih sten jasno razpoznavna zgodnjeantična plast z amforami oblike Lamboglia 2/Dressel 6A in Dressel 6B in rodoške vrste (Slapšak 1978; 1985; Vidrih Perko, 1997a, 348). Najizrazitejša in najbogatejša je poznoantična plast, kjer prevladuje importirano posodje, v prvi vrsti afriška sigilata in transportno posodje. Med amforami so bile razpoznane cilindrične, Keay 25, varianta C in S, in spatejoni Keay 26, varianta B, D, F in G, ter nekaj vzhodno mediteranskih oblik, LRA 1, LRA 3 in LRA 4-6 (Vidrih Perko, 1997a, sl. 2, 36-39). Skupaj z oblikami afriške sigilate je gradivo datirano v 4. in prvo polovico 5. stol., s težiščem na koncu 4. in v prvi polovici 5. stol. (Albarella, Ceglie, Roberts, 1993).

Povsem podobno sliko so dale raziskave gradiva iz Štanjela in Šmarate, le da med slednjim ne najdemo zgodnjeantičnih oblik (Perko, Bavdek, Lazar, 1998, 278). Prevladujejo cilindrične amfore Keay 25, variante C in S, spatejoni Keay 26, variante B. Nova pa je oblika cilindrične amfore Keay 33 in Keay 35. Slednja sodi k velikim cilindričnim amforam poznega obdobja, ki sodijo med najbolj razširjene afriške amfore sredi 5., pogoste pa so še v 6. stoletju (Keay, 1984, sl. 101; Murialdo, 1993-1994, 216). Med odlomki srečamo tudi nekaj natančneje neidentificiranih vzhodnosredozemskega izvora (Vidrih Perko, 1998, 278).

Raziskane podeželske postojanke Povir, Bilje in Ledine ponujajo podobno gradivo. V Povirju so bili med gradivom 4. stol. najdeni odlomki španske amfore za garum Almagro 51 A-B, Keay 25 G (Osmuk, 1985-87; Vidrih Perko, 1997b).

Med biljenskim transportnim posodjem najdemo redko špansko Dressel 23. Od afriških je bila prepoznana *africana grande*, Keay 7, sledi cilindrična Keay 25 G in S ter tip Keay 27 B. Gradivo sodi v 4. in 5. stol., kar se ujema z analizami afriške sigilate (Žbona Trkman, 1981; 1983; 1990).

Zanimivo pa je, da se z zgodnejšimi, severskimi in postseverskimi oblikami sigilate ne pojavlja transportno posodje, ki je izrazito zastopano v 4. in začetku 5. stoletja (Vidrih Perko, 1994, 146).

31 V dnevniku izkopavanja sem našla zabeležko, da izkopavalci odlomkov ostenij niso shranjevali.

Na Ledinah pri Novi Gorici je med zgodnejšimi afriškimi amforami zastopana Keay 3 B, *africana piccolo*, običajna za 3. in zgodnje 4. stol. (Keay, 1984, 392; Osmuk, 1985-87; Vidrih Perko, 1994, 152). Sledijo odlomki cilindričnega posodja Keay 25, približno nedoločeni. Najdeno je bilo ustje oblike Keay 26 C iz 4. in prve polovice 5. stol. ter nadalje odlomek oblike Keay 27, varianta B, tunizijskega izvora, verjetno za olje, značilne za 5. in 6. stoletje (Keay, 1984, 219-224). Tudi tukaj se pojavi odlomek španske amfore za olje oblike Dressel 23 iz 4. in 5. stoletja (Keay, 1984, 142).

Med egejskim posodjem srečamo redko obliko Kapitan 2 za vino (Peacock, Williams, 1986, 193), običajno predvsem za 3., vendar še prisotno v 4. stol. Sledi nekaj odlomkov egejskega vrča LRA 3 (Peacock, Williams, 1986, 188) in odlomek ostenja tipa Gaza, LRA 4 (Vidrih Perko, 1994, Ledine, tab. 2, 9).

Tudi med fino namizno keramiko iz Ledin prevladuje afriška. Med drugim srečamo eno samo zgodnjo obliko iz 2. stol., ostalo pa se odlično ujema z amforičnim gradivom 4. in prve polovice 5. stoletja (Osmuk, 1985-87; Vidrih Perko, 1994, 154).

Med bogatim naselbinskim gradivom Mosta na Soči je tudi nekaj odlomkov poznih amfor (Svoljsak, 1985, 232). Identificirana je bila *africana grande* II C, tip Keay 6, za olje ali ribje omake iz Prokonzularne Afrike (Keay, 1984, 121), značilne za 3. in 4. stol. K približno nedoločenemu spatejonu, Keay 26, je sodil odlomek ročaja. Med egejskimi pa sta zastopani obliki LRA 3 in posoda tipa Gaza, LRA 4 (Peacock, Williams, 1986, 199).

Posebno pozornost zasluži najdišče Predloka. V zgodnjeantičnih plasteh srečamo značilno zgodnje posodje, med njim Lamboglia 2/Dressel 6A, vrste Brindisi, Dressel 6B, Dressel 2-4, negotovo prepoznano Bonis 31/5.³²

V 3. in 4. stol. sodijo odlomki male amfore z ravnim

dnom oblike Benghazi MR 1 (Peacock, Williams, 1986, Class 40; Gallioui, 1990). Male amfore MRA 1 [40], tip Keay 81 (Peacock, Williams, Class 40), so tunizijskega izvora, večina importiranih primerkov v Sredozemlju je datiranih v 3. stol., vendar so znani tudi kasnejši primerki (Panella, 1973, 467; Peacock, Williams, 1986, 175).³³ Identificiranih je bilo tudi nekaj odlomkov jadranskega posodja z ravnim dnem tipa Forlino-popoli.

Med poznoantičnim, najštevilneje zastopanim gradivom, srečamo oblike cilindričnih amfor Keay 25, med drugim variante C, P, R, Q, S, X, Y, Z; iz obdobja 4. in srede 5. stol.

Množično se pojavljajo tudi spatejoni tipa Keay 26 A, B, E, M, in variante Ostia 4, 163, 165 in male pozne variante spatejonov Keay 26 G in F. Le v nekaj primerih so bile prepoznane pozne velike cilindrične Keay 35 A in B, iz srede 5. in 6. stol. (Keay, 1984, 234) in enako redki so odlomki amfor oblike Keay 52 iz 5. in 6. stol. (Keay, 1984, 267) ter posamično najkasnejša oblika Keay 62 iz druge pol. 5. in 6. stoletja (Keay, 1984, 350).

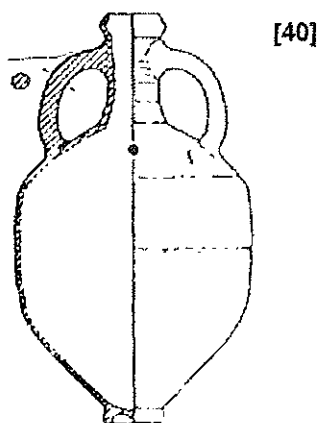
Med drugim se pojavlja tudi nekaj odlomkov španske amfore za garum oblike Almagro 51 A in B, Keay 19 iz poznega 3., 4. in delno 5. stoletja (Keay, 1984, 129).

Zelo številni so odlomki vzhodnomediterskih poznih amfor LRA 3, LRA 1, LRA 2, LRA 4, široke datacije od konca 4. do začetka 7. stol.

Amforično gradivo je časovno utemeljeno z afriško sigilato. Najzgodnejša oblika Hayes 8 A je datirana v poznoflavijsko in antoninsko obdobje (Atlante I, 1981, 26). Vendar je največji delež posodja v produkciji C in zgodnji D, iz 4. in 5. stol. ter le nekaj odlomkov, kot so Hayes 99 C (Atlante I, 1981, 109), Hayes 80 B/99 (Atlante I, 1981, 105), Hayes 80 B (Atlante I, 1981, 109), sodi v 6. stol. skupaj s poznimi oblikami velikih cilindričnih amfor Keay 62, malimi poznimi spatejoni Keay 26 G in H ter nekaterimi poznimi oblikami vzhodnomediterskih amfor, kot je mogoče dobro razbrati tudi iz analize o poznih obalnih najdiščih v Piranu in Kopru v nadaljnjem tekstu.

Postojanki Križna gora in Predjama kažeta skupne značilnosti (Urleb, 1974; Korošec, 1956; Korošec, 1982). Med gradivom Križne gore z lahkoto prepoznamo nekaj cilindričnih amfor Keay 25 H, S in Z iz 4. in prve polovice 5. stoletja (Keay, 1984, 196). Med najdbami izstopa nekaj odlomkov ustij in ostenij malih, poznih spatejonov, Keay 26 G, ki so vsi v prelomu sivi in imajo značilno z lopatko obdelano svetlejšo površino (Vidrih Perko, 1994, 163 in pripadajoča tab. 2).

Med odlomki izstopajo narebrena ostenja in pripadajoča ustja vzhodnomediterskega posodja LRA 1 in



³² Boltin, E., Karinja, S., Knific, T., Vidrih Perko, V., Župancič, M., v pripravi za tisk.

³³ Najbližja analogija je znana z Brijunov iz Kastruma, kjer je sestava izkopane keramike izredno podobna najdbam iz Predloke! Vidrih Perko, V., Pavietić, M., 2000.

2 (Vidrih Perko, 1994, 161 in pripadajoča tab. 1, 2, 3, 4, 5, 10). Med finim namiznim posodjem srečamo afriško sigilato, zastopane so oblike 4. in 5. stol., nekaj odlomkov pa sodi tudi v 6. stol. (Vidrih Perko, 1994, 163 in pripadajoča tab. 3).

Gradivo se dobro ujema, zanimivo pa je, da med oblikami 4. in prve polovice 5. stol. izstopajo afriške, med najkasnejšim pa vzhodnosredozemske LRA 1 in LRA 2. Izvorno področje za mali pozni spatejon pa ni povsem potrjeno.

Jame

Predjarna ponuja povsem podobno sliko. Jasno izstopa gradivo 4. in prve polovice 5. stol. (Korošec, 1982): afriške cilindrične amfore 25 C in tip 25, približno neopredeljeno, sledijo odlomki LRA 3 egejskega vrča in skoraj v celoti ohranjena amfora LRA 1 (foto 1) (Korošec, 1956; Vidrih Perko, 1994, 167 in pripadajoča tab.).

Odlomke vzhodnosredozemskih produkcij, po vsej verjetnosti LRA 1, srečamo tudi med odlomki poznoantičnega gradiva v jami Acijev spodmol in Podmol pri Kastelcu (Vidrih Perko, 1994, tab. 18. 11, 18-22; 1993; 1992b).³⁴

Višinske postojanke

Med gradivom poznoantičnih višinskih postojank srečamo le še skromno amforično gradivo. Pojavljajo se redki odlomki ostenj afriškega posodja, običajno približno neopredeljivi. Sledijo značilni odlomki narebrenih ostenj vzhodnomediterskih amfor LRA 1 in LRA 2. Med najpogostejšimi so odlomki malih poznih spatejonov, Keay 26 F, G in H variante.

Med odlomki z Rifnika je bilo mogoče razpoznati nekaj odlomkov afriške produkcije (Bošta, 1981).³⁵ Eno od ustij je bilo opredeljeno kot oblika Keay 19 C iz 4. in 5. stol. (Keay, 1984, sl. 90, 12). Ostali odlomki narebrenih ostenj so vzhodnomediterskega izvora, približno nerazpoznani. Med objavljenim in doslej še neobjavljenim gradivom je veliko odlomkov malih poznih spatejonov oblike Keay 26 G in I. Slednja varianta se v britanskih izkopavanjih Karatgine pojavlja šele v poznejših kontekstih od konca 5. in v 6. stol. in je torej istočasna varianti G (Keay, 1984, 216; Mackensen, 1992, 245-251). Pomembno je zapažanje, da je za

odlomke, ki so bili identificirani kot oblika Keay 26 G, značilna rjava rdeča, raskava glina z belim premazom, nanesenim z lopatko v navpičnih pasovih, kar so razpoznavne značilnosti afriške produkcije (Vidrih Perko, 1994, Rifnik, tab. 1, 2; tab. 2, 6, 7, 8).

Vzhodnomediterskega izvora naj bi bil v celoti ohranjeni spatejon (Vidrih Perko, 1994, Rifnik, tab. 3, 1; Mackensen, 1992, 251; Knific, 1994, 7, 2, 3).

Gradivo z Vranja kaže podoben značaj (Petru, Ulbert, 1975).³⁶ Odlomki narebrenih ostenj po vsej verjetnosti pripadajo LRA 4, tipu Gaza, ne izključujem pa tudi katere druge sorodne vrste. Odlomki ostenja malega spatejona oblike Keay 26 so opečnato rdeče fature, z belim premazom, nanesenim z lopatko; iz česar zaključujem, da je afriškega izvora. Iz že objavljenega gradiva pa je poznanih še pet nadaljnjih skoraj v celoti ohranjenih malih poznih spatejonov. Eno od posod kaže značilnost afriške produkcije (Vidrih Perko, 1994, 208; Knific, 1994, tab. 6; 7, 1).

Odlomek ustja in koničnega zatiča malega poznega spatejona najdemo tudi na Korinjskem hribu nad Velikim Korinjem (Ciglencečki, 1985, tab. 5, 66, 67).

Med značilne najdbe poznoantičnih višinskih postojank sodijo tudi amfore oblike LRA 1 in LRA 2 vzhodnomediterskega izvora. Odlomki so pogosto lahko razpoznavni po obliki valovnic in značilni fakturi. Na Bašlju sta bili odkriti dve ustji oblike LRA 1 in delno ohranjena LRA 2 (tab. 3 in 4) (Vidrih Perko, 1994, 195; Lozar, 1939; Božič, Ciglencečki, 1995, 262).

Veliko odlomkov poznoantičnih amfor je bilo najdenih na Sv. Pavlu nad Vrtovinom (Svoljšak, 1985). Poleg nekaj odlomkov poznoantičnih velikih cilindričnih amfor oblike 27 B, značilnih za 5. in 6. stol. (Keay, 1984, 219-224), je bilo najdenih precej odlomkov narebrenega ostenja in ročajev posodja oblike LRA 1 in LRA 2 (Svoljšak, 1985, tab. 3, 46-48; tab. 7, 118, 119, 120; Vidrih Perko, 1994, 214).

Odlomki vzhodnomediterske LRA 2 ali sorodne amfore so bili najdeni na Vipoti (Ciglencečki, Pirkmajer, 1987, tab. 1, 24-26). Odlomka poznoantične afriške amfore neidentificiranega tipa in narebreno ostenje najverjetneje vzhodnomediterske transportne posode so znani z Gradca pri Prapretnem (Ciglencečki, 1981, tab. 61, 65) in Kunkla nad Vrhtrebnjem (Dular et al., 1991, tab. 6, 1, 3). Delno ohranjena amfora oblike LRA 1 je znana tudi z Ajdne.³⁷

34 Poznoantične najdbe so značilne za veliko kraških jam, le da so najdbe zaradi fragmentarnosti ali neznatnosti velikokrat zanemarjene ali le preprosto neobjavljene. Tako so npr. znani odlomki amfore LRA 1 in odlomki afriških cilindričnih amfor iz Škocjana, skupaj z afriško sigilato oblike Hayes 61 B, Hayes 67 in Hayes 85 B, skupaj z oljenkati tipa VIII in X po Atlante. Odlomki afriških cilindričnih amfor so bili najdeni v jami *della Fornace*, skupaj z mnogimi narebrenimi odlomki vzhodnomediterskih amfor. (Degraffi, 1929).

35 Upoštevala sem tudi še neobjavljeno gradivo.

36 Upoštevala sem staro že objavljeno gradivo in tisto, ki ga je pripravila Irena Mirnik za diplomsko nalogo in se nahaja v Narodnem muzeju v Ljubljani.

37 Neobjavljeno, hrani Gorenjski muzej v Kranju. Arheološka izkopavanja v letu 1999 so odkrila tudi nekaj odlomkov ostenja tipičnega za mali spatejon afriškega izvora. Prav tako še neobjavljeno.

Številni odlomki vzhodnomediterranskih amfor LRA 1, LRA 2, pobliže še ne opredeljeni, so znani tudi s Tonovcevega gradu (Ciglencečki, 1994, tab. 4).

Praviloma se tovrstno gradivo pojavlja le na višinskih postojankah. Šele zadnji čas pa je bilo prepoznano tudi med keramičnim gradivom poznoantičnega Kranja in Črnomlja, nekaj odlomkov pa je znanih tudi iz Mengša (Mason, 1998; Sagadin, 1995a).

Nižinske naselbine

Najbogatejše je gradivo iz Črnomlja, kjer so najdbe tudi stratigrafsko ovrednotene. Najdeni so bili odlomki poznih velikih cilindričnih amfor afriške proizvodnje oblike Keay 58 ali 62, skupaj z vzhodnomediterranskim posodjem oblike LRA 1, LRA 2, LRA 3 in LRA 4 (Mason, 1998, 298, tab. 2) in mali pozni spatejon (Mason, 1998, 299, tab. 1, 8), skupaj s poznimi oblikami afriške in fokejske sigilate (Mason, 1998, 300). Spatejon je bil najden v plasti 4. faze iz poznega 6. stol. (Mason, 1998, 301).

Gradivo iz Kranja obsega nekaj odlomkov poznih malih spatejonov, odlomke LRA 1 in LRA 2 in pozne oblike afriške sigilate iz 5. in 6. stol. (Sagadin, 1998, 716; Vidrih Perko 1994, 194).

Odlomka ostenja LRA 2 in LRA 1 sta bila najdena tudi med poznoantičnim gradivom Mengša (Sagadin, 1995a, tab. 2, 11, tab. 4, 5).

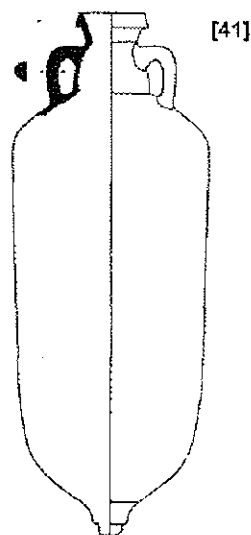
S tem je zaključen pregled antičnih najdb na notranjem področju slovenskega ozemlja. Opazili smo, da se najkasnejše najdbe iz 5., predvsem pa 6. stol. pojavljajo le na višinskih postojankah ter v Črnomlju in Kranju, ki sta ta čas očitno imela pomembno vojaško vlogo. Najdbe iz Mengša še ne znamo pravilno razložiti (Sagadin, 1998, 718).

Obalne naselbine

Zadnje desetletje so dala številna arheološko raziskana najdišča v Kopru, Izoli in Piranu bogato bero doslej skoraj povsem neznanih oblik najkasnejšega 6. in celo začetka 7. stol.

Izkopavanja v cerkvi sv. Jurija v Piranu so odkrila bogate, žal pri gradnji prve (?) cerkve v 9. stol. povsem premetane plasti (Snoj, 1992; Snoj, 1992a). Najbogatejše je bilo poznoantično gradivo. Prevladujejo najdbe amfor in grobe kuhinjske keramike, pomembne pa so bile tudi najdbe finega namiznega posodja afriškega in vzhodnomediterranskega izvora (Vidrih Perko, 1994a).

Med odlomki amfor z lahkoto identificiramo številne, ki sodijo k afriški produkciji posodja iz družine velikih poznih cilindričnih posod. Prepoznana je bila oblika Keay 62 A tuniziskega izvora za olje [41] (Keay, 1984, 309; Vidrih Perko, 1995, Abb. 3, 1-6).



Pogoste so tudi najdbe poznih malih spatejonov oblike Keay 26, variante G in H, iz 6. stol. (Vidrih Perko, 1995, Abb. 3, 7, 12).

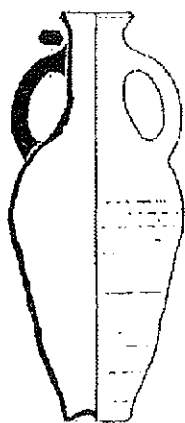
Sledijo številno zastopane vzhodnosredozemske amfore LRA 1, LRA 2, LRA 3, LRA 4 in LRA 5-6, negotovo določeno tudi LRA 7, egipčanskega izvora, in amfora tipa Samos (Vidrih Perko, 1995, Abb. 2; Abb. 3, 8, 10, 13, 14, Abb. 4, 1-5, 7). Na enem od odlomkov LRA 1 je ohranjen odlomek *titula picta* v rdeči barvi.

Datacija gradiva s težiščem v poznem 5., 6. in prvi polovici 7. stol. je podprta z analizo finega namiznega posodja, med katerim srečamo najkasnejše oblike afriške in fokejske sigilate Hayes 104 C, 105, 108, 109 (Vidrih Perko, 1995, Abb. 1).

Povsem podobno sliko daje najdišče Kapucinski vrt v Kopru (Cunja, 1996). Poleg številnih afriških poznih velikih cilindričnih amfor, Keay 61 in 62, variante J, K, L, Q, V, R (Cunja, 1996, tab. 21; 22), je zastopano tudi bogato vzhodnomediterransko gradivo: LRA 1 (Cunja, 1996, tab. 25, 287, 288; 26, 289-293), LRA 2 (Cunja, 1996, tab. 26, 294-296), LRA 4 (Cunja, 1996, tab. 27, 297-298), samoske vrste ali Keay 67 (Cunja, 1996, tab. 27, 299) in mali pozni spatejoni tipa Keay 26 (Cunja, 1996, tab. 28; 29, 317-319), varianti G in H. Najkasnejše transportno posodje sega tako kot nekatere vrste afriške sigilate v prva desetletja 7. stol., ko je bila trgovska mreža prekinjena z arabskimi osvajanji severnoafriškega teritorija (Cunja, 1996, 129).

Skoraj identično sliko kažejo najdbe iz preostalih poznoantičnih obalnih najdišč: Piran: Židovski kare, Bolniška ulica (Stokin, 1988, sl. 8, 9); Koper: Gari-baldijeva in Kidričeva ulica ter trg G. Bruna; Izola: palača Manzoli (Vidrih Perko, 1994, 231). Med gradivom se pojavljajo večidel že obravnavane oblike, kot so velike pozne cilindrične amfore in našete vzhodnomediterranske. Posamično pa je bilo prepoznanih še nekaj oblik. Med gradivom iz Židovskega kareja v Piranu so bili prepoznani oblika Keay 53 južnitalske

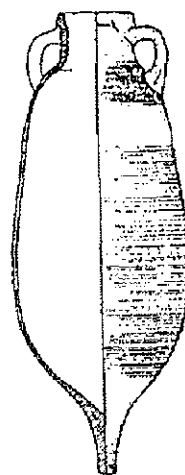
produkcije, amfora samoške vrste ali Keay 67 in enoročajni vrček z okrasom prepletene valovnice oblike Vegas 42 oziroma Keay 71 (Stokin, 1989). Slednji se običajno pojavlja v plasteh srednjega in poznega 6. stol. (Keay, 1984, 399). Najden je bil tudi v Kopru (Vidrih Perko, 1994, Trg G. Bruna, tab. 9, 4).



[42]

Amfora Keay 52 [42] (imenovana tudi Agora M 234) je bila nedavno identificirano poznoantično posodje (Keay, 1984, 267, fig. 114). Posoda je bolj podobna vrču, saj ima ubočno dno, kroglasto razširjena ramena in kratek ali malo daljši cilindričen vrat, ki se razpre v trikotno odebeljeno ustje (Villa, 1994, 346, tav. 2. 3-8). Ročaja ovalnega preseka povezujeta rame z vratom in imata tipično zajedo v sredini.³⁸ Posoda ima plitko narebren trup in značilno rumenkasto do svetlorjavo površino (Keay, 1984, 267). Za posodje je ugotovljena južnoitalska provenienca; največ delavnic je bilo odkritih v Bruciju, znane pa so tudi na Siciliji. Produkcija posodja je povezana s tamkajšnjo bogato poznoantično vinsko in žitno kulturo (Villa, 1994, 346).³⁹

Amfora vrste Samos je manjša posoda, saj ne presega 60 cm. Je vrečastega trupa s šilastim zaključkom in širšim, trakastim ustjem z ročajema z vzdolžno kaneluro in ima plitko narebren trup [43]. Pojavlja se širom po sredozemskih najdiščih s koncentracijo v Jadranu in Kampaniji, poudarjeno v poznih kontekstih 6. in začetka 7. stol. Analize gline so potrdile samoški izvor (Keay, 1984, 358; Cunja, 1994, 116; Villa, 1994, 408).



[43]

Najkasnejše transportno posodje obalnih najdišč sega tako kot nekatere vrste afriške sigilate v prva desetletja 7. stol., ko je bila antična sredozemska trgovska mreža za vedno pretrgana z arabskimi osvajanjem severnoafriškega teritorija (Cunja, 1996, 129; Vidrih Perko, 1995, 243; Carandini, 1981).

SKLEPI

Za poznorepublikansko dobo moremo tako kot za Galijo, nedvomno tudi za jugovzhodno alpsko področje sklepati, da so amfore ne le dokaz za rimske vojaške posege, temveč tudi sled živahne trgovine s Kelti, ki so bili po pisnih virih pripravljeni za eno samo amforo vina dati postavnega sužnja.⁴⁰

Zavedati se moramo, da je v primerjavi z južno Galijo, prepredeno s plovnimi vodami, obravnavano slovensko ozemlje težko prehodno po kopnem čez gorske prelaze, kar je narekovalo v prvi vrsti prevažanje vina v sodih; tudi iz Strabonovega poročila (V, 1, 12) je znano o živahni trgovini v Akvileji, kjer so Kelti z vzhoda pretakali nakupljeno vino v sode (Scarel, 1993, 67).

Vino je bilo v najzgodnejših trgovskih stikih predvsem znamenje imovitosti in prestiža, po njem pa sklepamo tudi o vojaških posegih, sicer dobro izpričanih v zgodovinskih virih (Šašel, 1976; Bandelli, 1985). Razširjenost zgodnjerepublikanskih najdb v notranjosti izpričuje, da so Rimljani konec 2. in v prvi polovici 1. stol. pred Kr. že prevzeli vojaški nadzor nad važnimi trgovskimi postojankami ob še prazgodovinski jantarni

³⁸ Identičen ročaj se nahaja med gradivom z Gradca pri Prapretnem (Ciglencečki, 1981, tab. 10, 150).

³⁹ Med tamkajšnje keramične izdelke prištevamo tudi nekatere oblike poznih oljenk, ki se prav tako pojavljajo na slovenskih poznorimskih obalnih najdiščih. To so t. i. sicilijanske oljenke tipa *a ciabatta* (Cunja, 1994, tab. 20, 242). Kot že omenjeno, nekateri raziskovalci povezujejo z južnoitalsko produkcijo, natančneje s Kalabrijo, tudi vitke male pozne spatejone, kakršne srečamo tudi na Kapucinskem vrtu. Ustna informacija W. J. Hayes in P. Reynolds na konferenci RCRF v Elezu, oktobra 1998.

⁴⁰ Za primerjavo: v Herkulaneumu je dober suženj tačas veljal tudi do šestdeset in več amfor vina, v centralni Italiji pa vsaj deset (Tchernia, 1983, 95).

poti, o katerih beremo tudi pri Strabonu (Horvat, 1995a; Šašel, 1985).

Na pravo romanizacijo pa kaže šele razširjenost amfor za olje, ki so v poznorepublikanskem in zgodnjeimperialnem obdobju povezane predvsem s postojankami, poseljenimi z Italiki, kot npr. obalne naselbine, Nauport in Emona (Horvat 1995a; Horvat 1990; Plesničar Gec, 1990).

Od pozno avgustejskega obdobja dalje smo priča izredno bogatim najdbam v Emoni, kjer srečamo domala vse znane zgodnjecesarske oblike vinskih in oljnih amfor ter posodja za sadje in garum. Zasledimo italisko, egejsko, špansko in galsko produkcijo (Bezeczky, 1994d).

Med novoodkritimi so tudi zgodnje oblike španske amfore za *mulsum* Haltern 70 (Tyers, 1996, 97, sl. 71-72). Med amforami prednjači istrska in jadranska proizvodnja, upoštevanja vreden pa je tudi pritok egejskega vinskega posodja. Med slednjim srečamo nekatere manj znane oblike, kot npr. Dressel 24 (Bertrand, 1995).

Emonsko gradivo je izredno bogato in pestro, kar jasno kaže na izrazito italiski *modus vivendi* prebivalstva, gotovo najbolj izrazit v načinu prehranjevanja (Šašel, 1987; 1989).

Zgodnjeantično gradivo iz Celeje in Poetovija je enoličnejše in obsega običajne oblike transportnega posodja za olje, vino, garum in suho sadje, ki ga v zgodnjecesarskem obdobju srečujemo domala v vseh urbanih centrih imperija (Bezeczky, 1987, 55, 74). Nedvomno pa je vzrok za to tudi usmerjenost obeh mestnih središč na galska tržišča, kar je dobro razvidno iz preostalega keramičnega gradiva (Miki Curk, 1969).

Najdbe amfor na zgodnjeantičnih podeželskih najdiščih kažejo opazno razliko med zahodnim in preostalimi predeli slovenskega ozemlja. Medtem ko se na zahodnih najdiščih najdbe pojavljajo redno in raznovrstno, so na drugih najdiščih najdbe amfor praviloma izjema in so omejene na zgodnje vinsko posodje Lamboglia 2/Dressel 6A in oljne Dressel 6B. Na zahodnih postojankah smemo raznovrstno zgodnje gradivo razumeti kot dokaz hitro napredujoče romanizacije kot posledice zgodnje vključitve v Deseto regijo in bližine velikih jadranskih emporijev (Šašel, 1989; Rossi, 1996).

Ob posamičnih najdbah na podeželju v zaledju pa je najverjetneje potrebno računati, da so na podeželje prihajale amfore največkrat le kot ponovno uporabljeno transportno posodje in ne kot originalna embalaža pošiljke olja ali drugega vina npr. iz južne Italije!

Izjemno živahna trgovinska izmenjava z domala vsemi pomembnimi trgovskimi in proizvodnimi centri zgodnjecesarskega obdobja v Sredozemlju, posebej očitna na gradivu iz Emone, usadne sredi drugega stoletja v času ekonomske krize, ki jo povzročijo markomanski vpadi (Bezeczky, 1994d; 1998).

Amforično gradivo poznega 2. in 3. stol. je pičlo in omejeno le na nekaj redkih jadranskih in egejskih oblik

vinskih amfor ter posamične najdbe španskih oljnih posod Dressel 20. Nedvomno je to posledica ekonomskega stanja, pa tudi reorganizacije trgovskih poti in preusmeritve na rečne povezave in uporabo temu primernejše transportne embalaže, kot so sodi in mehovi (Ulbert, 1959; Gassner, 1989; Höckmann, 1986). Vzrok tako majhnega importa na podeželskih najdiščih pa smemo poleg naštetega iskati tudi v veliki stopnji avtarkičnosti podeželskih naselbin in vil rustik. Nenazadnje pa je morda take slike krivo tudi stanje raziskav. Kljub revnosti gradiva pa se še vedno čutijo trgovski stiki, ki so se izoblikovali v zgodnjecesarskem obdobju. Egejski importi, kot kaže, tudi tačas ne presahnejo (Bezecky, 1994a; 1994b; Vidrih Perko, 1994, 265).

Poznoantično gradivo 4. in zgodnjega 5. stol. kaže na skokovito povečanje importov in preusmeritev trgovskih stikov. Tržišča rimskega imperija preplavijo severnoafriški izdelki, še vedno pa srečujemo posodje španske in egejske produkcije. Spet med mesti izstopa Emona z relativno bogatimi in pestrimi najdbami, iz katerih moremo sklepati na pomembno vlogo mesta v območju klavster (Plesničar Gec, 1983; Šašel, 1988). Povsem običajni vzorec importov urbanih središč tega časa srečamo med gradivom iz Celeje in Poetovija (Vidrih Perko, 1994, 280). Vzrok temu je do neke mere gotovo tudi stanje raziskav naselbinskega gradiva.

Posebno sliko dajejo vojaško pomembne postojanke, kot sta Hrušica in Ajdovščina (Ulbert, 1981; Osmuk, 1998). Tu so bogato zastopane raznovrstne afriške amfore, najdeni pa so tudi odlomki egejskih in španskih importov (Giesler, 1981; Vidrih Perko, 1992; Vidrih Perko, 1994, 86).

Posebej je potrebno omeniti nenadni pojav malih, prej in kasneje manj pomembnih ali celo povsem neznanih najdišč Rodik, Štanjel, Predloka, Šmarata, Predjama in gotovo še kakšno. Na teh najdiščih so relativno bogato zastopane keramične najdbe iz poznega 4. in prve polovice 5. stol., najjasneje prav afriški importi, ki so skoraj gotovo povezani z vojaško anono (Wickham, 1988). Najdišča povezujemo z njihovim pomembnim strateškim položajem v notranjem pasu sistema klavster in obrambo prehodov v Italijo (Vidrih Perko, 1997b).

Najdbe najkasnejših poznoantičnih amfor v notranjosti so omejene v prvi vrsti na višinske postojanke (Ciglenečki, 1987; 1997), kjer se redno pojavljajo kot mali pozni spatejoni in odlomki nekaterih vrst poznega vzhodnega transportnega posodja, največkrat prepozna nega kot LRA 1 in LRA 2 (Knific, 1994). Posebej slednje je značilno za najkasnejša antična najdišča. Verjetno smemo pojav malih spatejonov povezati z uvozom vina, pojav večjih vzhodnosredozemskih amfor pa z uvozom olja. Oboje je potrebno pri evharistični daritvi in ga kljub očitno skromnemu gospodarstvu višinskih postojank ni moč nadomestiti z lokalnimi pridelki. Manjše posodje je bilo skoraj gotovo uporabljeno za dragoceno mašno vino, ki se odpečateno le stežka ohranja. Prav

nasprotno pa velja za dobro oljčno olje, ki ga brez težav ohranjamo sveže tudi po nekaj let in je zato lahko bilo transportirano v večjih posodah.

Poleg številnih višinskih postojank sta poznoantični naselbini v ravnini Kranj in Črnomelj izjema, ki je še ne znamo zadovoljivo razložiti (Sagadin, 1998). Med amforami v Kranju srečamo male pozne spatejone in odlomke LRA 1 in LRA 2. Slednje najdemo tudi v Mengšu (Sagadin, 1990; 1995; 1995a; 1998). V Črnomlju se pojavljajo poleg običajnih oblik LRA 1, LRA 2 in poznih malih spatejonov tudi druge oblike, kot so LRA 4 in nekatere oblike poznega afriškega cilindričnega posodja, sicer znanega le iz najkasnejših obalnih najdišč (Mason, 1998). Bogate importe povezujemo s še nepopolnoma jasno vojaško vlogo obeh mest (Sagadin, 1998).

Amforično gradivo iz najkasnejših antičnih plasti Pirana, Izole in Kopra je izjemno bogato in se dobro ujema z ostalimi poznimi najdišči v Sredozemlju (Bonifay, 1986; Vallauri, 1994; Tomber, 1988). Med importi prepoznamo nekaj tipov velikih afriških cilindričnih amfor, male spatejone, številne oblike vzhodnosredozemskega posodja, španske in južnoitalske produkte. Med njimi je nekaj manj poznanih, kot npr. Keay 52, samoška vrsta, in druge (Cunja, 1996; Vidrih Perko, 1995).

Raznovrstne in številne najdbe dokazujejo nepretrgano vključenost istrskih obalnih mest v sredozemsko trgovsko mrežo v prvi polovici in še vse do srede 7. stol. (Cunja, 1996).

Mnogi odlomki velikih cilindričnih amfor in bogastva, raznolikost drugega posodja izpričujejo dobro ekonomsko stanje prebivalstva v obalnih mestih. Razen v Črnomlju velikega transportnega posodja nikoli ne srečamo na najdiščih v notranjosti (Mason, 1998). Isto velja

za večino preostalega poznoantičnega transportnega posodja, saj je pozni import v notranjosti skoraj v celoti omejen le na tri vrste posodja oblike LRA 1, LRA 2 in mali spatejon (Knific, 1994; Sagadin, 1998).

Obalna mesta nimajo več značaja zgodnjeantičnih emporijev Tergesta in Akvileje (Rossi, 1996). Importi zadovoljujejo v prvi vrsti potrebe tamkajšnjih prebivalcev, saj večine oblik ne srečamo več v notranjosti.

Glede na skokovit porast poznoantičnega gradiva na obalnih najdiščih sklepamo na nenadno povečanje prebivalstva ob koncu 5. stol., kar je lahko dokaz za doselitev iz nekdanjih mestnih središč v zaledju in notranjosti dežele (Vidrih Perko, 1995; 1997b).

Iz medsebojno ekonomsko neprimerljivega gradiva obalnih in notranjih najdišč lahko tudi sklepamo na dotok ekonomsko trdnjega prebivalstva višjega družbenega sloja (Vidrih Perko, 1994, 270).

Zahvale

Zahvaljujem se številnim kolegom in prijateljem iz slovenskih muzejev, ki so mi omogočili pregled in študij gradiva: dr. Ljudmili Plesničar Gec, dr. Janki Istenič, N. Osmuk, S. Karinja, M. Župančiču, mag. R. Cunji, B. Žbona, A. Bavdek, I. Lazar, M. Vomer, U. Bavcu, dr. P. Masonu in M. Sagadinu.

M. Župančiču in dr. M. Lovenjaku hvala za vso pomoč in nasvete, Poloni Draškovič za pazljivo branje prispevka.

Slikovno gradivo povzeto po Sciallano, Sibella, 1991, Villa, 1994, Laubenheimer, 1990, Panella, 1986 in Panella, 1998. Risbe in fotografije V. V. Perko, M. Gojkovič Vomer in D. Knific Lunder.

AMPHORAS IN SLOVENIA

Verena VIDRIH PERKO

Regional museum, SI-4000 Kranj, Tomšičeva 44

SUMMARY

In last fifteen years a great progress has been made in the field of researching amphoras. It was due to many scientific approaches in amphora workshops, to geological analyses of clay, to vessel forms, stamps and inscriptions, and to numerous stratigraphic excavations in extensive sites, i.e. Ostia, Carthage, Berenice, etc.

In the Adriatic area, too, an important progress has been made - at first place as the echo to large excavations in Ostia and Luni, and later because of accelerated investigations of Aquileian materials and discovering some North Adriatic amphora workshops. The publications of shipwrecks added a new point of view.

Among the oldest forms are represented so called Greco-Italic amphoras, having been classified by E. Lyding-Will.

The most important researches have been done at Sermin, affirming the hypotheses about Greco-Italic amphoras to have been produced in the North Adriatic area.

The contemporaneous oil amphoras of Western Adriatic production are the vessels type Brindisi.

Wine amphoras in forms Lamboglia 2, or Dressel 6A, were probably continuously produced in the same North Adriatic workshops. The latter ones are contemporary to the form Dressel 6B, often named Istrian amphora after the workshops of Laecanius Bassus at Fažana and the workshops of Calvia Crispinilla at Loron had been discovered. Those were oil amphoras, widely spread in Noric, Pannonia, and Raetia until the Hadrian period. Contemporaneously, the forms of Aegean wine vessels, Late-Rhodian, -Cnidian and -Cretan type, together with less known forms Dressel 5 and 24, appear in our sites. The latter ones are as well as earlier forms Haltern 70 newly identified at Emona.

In Early Empire the vessels for garum (Dressel 7-11) and dried fruit (Schörgendorfer 558, Camulodunum 189, Dressel 21-22) are evident, too.

In the Post-Marcomanic period and during the Middle Empire the variety of transport vessels diminished. It could be explained by great economic crisis followed by the reorganisation of merchant and traffic routes and means. The incised presentations on stone monuments testify that the transport in barrels prevailed. On the rivers appeared a new kind of ship with a flat bottom. The forms, typical for that period, are very scarce. There are wine amphoras in the form Forlimpopoli, very rare oil amphoras Dressel 20 and some Gallic ones with flat bottom. The Aegean import is in the Middle Empire represented by wine amphoras Kapitan 2. In the 3rd, and above all in the 4th century some early African imports appeared.

The transport vessels, belonging to the Late Roman period, are again rich in variety and in number. Aegean vessels are represented in form LRA 3, while the other East Mediterranean productions appear in forms LRA 1-2 and LRA 4-5. African wares are presented in numerous forms. The forms Keay 25-26 are very frequent, among them are also found rarer Spanish forms for oil and garum (Dressel 23 and Almagro 51).

In later settlement layers in NW Istra the East Mediterranean forms with ribbed surface LRA 1-2 appear, often found together with a small spatheon. In coastal settlement layers of the 6th and early 7th century are among East Mediterranean vessels also present some typical late forms, i.e. Keay 52, probably of South Italic origin, some samples of LRA 5-6, while the Aegean amphoras LRA 3 are very numerous there. Large cylindrical amphoras of the Late Empire (Keay 62 and similar), known from the coastal sites at Koper and Piran, are not found in hinterland.

The Slovenian sites are rich with amphora materials, which have remained unpublished due to many reasons, the main one being the insufficient knowledge of the materials, which might not be easy to be identified in the fragmented state. Amphoras remain the source of different information - therefore the new researches, above all those issuing from stratigraphic excavations and having been enriched by subsidiary geological analyses, are of great importance and also decisive for further scientific approaches.

Key words: amphorae, transport, Slovenia, vine, olive oil, garum, archaeology

LITERATURA

- Actes Sienne (1989):** Amphores Romaines et Histoire Économique: dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986), Coll. de l'École française de Rome, 114.
- Albarella, U., V. Ceglie, & P. Roberts (1993):** S. Giacomo degli Sciaconi (Molise): An Early Fifth Century AD Deposit of Pottery and Animal Bones from Central Adriatic Italy. *Pap. Brit. Sch. Rome* 61, 157-203.
- Aldini, T. (1978):** Anfore foropopiliensi. *Arch. Clas.* 30, 236-245.
- Almagro, M. (1955):** Las Necropolis de Ampurias, Vol. 2, Barcelona.
- Anderson-Stojanović, V. R. (1992):** Stobi, The Hellenistic and Roman Pottery, Princeton.
- Anfore Romane a Padova (1992):** S. Pesavento Mattioli, Anfore Romane a Padova: ritrovamenti dalla città. *Materiali d'archeologia I. Veneto I. Modena.*
- Ardeč, A. (1998):** Römische Amphoren in Dazien (II-IV Jh. n. Ch.). Das Resümee der Doktorarbeit, Cluj-Napoca.
- Arsenjeva, M. T., Naumenko, C. A. (1992):** Usadbji Tanaisa. Ordena trudovogo krasnogo znamenii institut arheologii ran, Moskva.
- Arsenjeva, M. T., Naumenko, C. A. (1994):** Kompleks nahodok iz podvala MB II-III vv. N. e. *Vestnik Tanaisa* 1, 61-113.
- Atlante I (1981):** Atlante delle forme ceramiche I. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (medio e tardo impero). *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale*. Roma.
- Atlante II (1985):** Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero). *Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale*. Roma.
- Baldini, M., R. Matijašić & F. Tassaux (1997):** Izkopavanje vile na Loronu - Izvješće 1994. *Arheološka izraživanja u Istri. Izdanja HAD*, 18, 193-212.
- Bandelli, G. (1985):** La presenza italica nell'Adriatico orientale in età repubblicana. *Ant. Altoadr.* 26, 59-84.
- Becker, Ch. et al. (1986):** Le dépôt d'amphores augustéennes de la rue de la Favorite à Lyon. *Figlina* 7, 65-89.
- Beltrán Lloris, M. (1970):** Las ánforas romanas en España. Zaragoza.
- Benoit, F. (1954):** Amphores et céramique de l'épaves de Marseille. *Gallia* 12, 35-54.
- Benoit, F. (1962):** Nouvelles épaves de Provence III. *Gallia* 20, 147-176.
- Bertrand, E., (1995):** Nouvelles données pour l'identification de l'amphore Dressel 24. *Rev. Arch. L'Est*, 46, 357-360.
- Bezeczky, T. (1987):** Amphorae from the Amber Route in Western Pannonia. *BAR Int. ser.* 386.
- Bezeczky, T. (1993a):** Cari Flos Hispanici. *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva*, 241-250.
- Bezeczky, T. (1993b):** Knidische Amphoren in den nördlichen Provinzen des römischen Reiches. *Carinthia* I, 237-244.
- Bezeczky, T. (1994a):** Aegean Amphorae in Pannonia. *FoI. Arch.* 43, 115-125.
- Bezeczky, T. (1994b):** Amphorae from Gorsium. *Specimina Nova Universit. Quinqueecclesiensis*, 39-56.
- Bezeczky, T. (1994c):** Roman Amphora Trade in Pannonia. *La Pannonia e l'impero Romano. Atti del convegno internazionale (Roma 13-16 gennaio 1994)*, Ann. Accad. Ungh. Roma. 155-175.
- Bezeczky, T. (1994d):** Amphorae from the forum of Emona. *Arh. vest.* 45, 81-93.
- Bezeczky, T. (1994e):** Amphorenfunde vom Magdalensberg und aus Pannonien. Ein Vergleich. *Kärnt. Museumschr.*, 74. Celovec/Klagenfurt.
- Bezeczky, T. (1998):** The Laecanius Amphora Stamps and the Villas of Brijuni. *Denkschr. Österr. Akad. Wiss.*, 261.
- Bezeczky, T., Pavletić, M. (1996):** New objects from the figlina of C. Laecanius Bassus. *Jh. Österr. Arch. Inst.* 65, 143-163.
- Bjelajac, L. (1996):** Amfore gornjo mezijskog Podunavlja, Mon. Arh. Inst. 30. Beograd.
- Bolta, L. (1981):** Rífnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče. *Kat. in monogr.* 19.
- Boltin Tome, E. (1968):** Antična stavba v Grubelcah. *Arh. vest.* 19, 129-138.
- Bonifay, M. (1986):** Observations sur les amphores tardives à Marseille d'après les fouilles de la Bourse (1980-1984). *Rev. arch. Nar.* 19, 269-305.
- Bonifay, M., Piéri, D. (1995):** Amphores du Ve au VIe s. à Marseille: nouvelles données sur la typologie et le contenu. *Jour. Rom. Arch.* 8, 94-120.
- Bonifay, M., Villedieu, F. (1989):** Importations d'amphores orientales en Gaule (Ve-VIe siècle). *Bull. corr. hell., Suppl.* 18, 17-46.
- Bónis, É. (1942):** Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, *Diss. Pann.* II, 20.
- Böttger, B. (1995):** Die Gefäßkeramik aus Iatrus und ihre wirtschaftlichen Aussagen. V: Iatrus-Krivina: Spätantike Befestigung und frümittelalterliche Siedlung an der unteren Donau. *Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike* 17, 67-80.
- Božič, D., Ciglencčki, S. (1995):** Zenonov tremis in poznoantična utrdba Gradec pri Veliki Strmici. *Arh. vest.* 46, 247-277.
- Bruno, B. (1995):** Aspetti di storia economica della Cisalpina romana. Le anfore di tipo Lamboglia 2 rinvenute in Lombardia. *St. ricer. sulla Gallia Cisalpina* 7.
- Buchi, E. (1973):** Banchi di anfore a Verona. Note sui commerci cisalpini. V: Il territorio veronese in età romana. *Atti del convegno tenuto a Verona il 22-24 ottobre 1971*. Verona, 531- 637.
- Callender, M. H. (1965):** Roman Amphorae with Index of Stamps. London.

- Cambi, N. (1991):** Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji. Zbornik radova posvećenih akademiku A. Bencu. Akademija nauka i umjetnosti BiH, Pos. izd. 95, Odjel. društ. nauka 27. Sarajevo, 55-65.
- Carandini, A., Panella, C. (1981):** The trading connections of Rome and central Italy in the late second and third centuries: the evidence of the Terme del Nuotatore excavations, Ostia. V: The Roman West in the Third Century. BAR Int. Ser. 109 (ii), 487-503.
- Carre, M. B. (1985):** Les amphores de la Cisalpine et de l'Adriatique au début de l'empire. Mém. École franç. Rome 97, 207-245.
- Cavaillès-Llopis, M.-T., Vallauri, L. (1994):** Les céramiques fines importées. V: Démians d'Archimbaud, G. (ed.): L'oppidum de Saint-Blaise du Ve au VIIe s. (Bouches-du-Rhône) Doc. Arch. Franç. 45. Paris, 86-115.
- Ciglenečki, S. (1994):** Scavi nell'abitato tardo-antico di Tonovcov grad presso Caporetto (Kobarid) Slovenia. Rapporto preliminare. Aq. Nos. 65, 185-208.
- Ciglenečki, S. (1981):** Rezultati prvih raziskovanj na Gradcu pri Prapretnem. Arh. vest. 32, 417-453.
- Ciglenečki, S. (1985):** Potek alternativne ceste Siscia-Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času od 4. do 6. stoletja. Arh. vest. 36, 255-28.
- Ciglenečki, S. (1987):** Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru. Dela SAZU 31.
- Ciglenečki, S. (1997):** Strukturiranost poznorimske poselitve Slovenije. Arh. vest. 48, (191-202).
- Ciglenečki, S., Pirkmajer, D. (1987):** Zatočišče poslednjih Celjanov na Vipoti. Arh. vest. 38, 217-236.
- Cipriano, M. T., Carre M. B. (1989):** Production et typologie des amphores sur la côte adriatique de l'Italie. V: Actes Sienne, 67-104.
- Cipriano, S. (1992). V: Pesavento Mattioli, S.: Anfore romane a Padova: ritrovamenti dalla città. Materiali d'archeologia 1, Veneto I. Modena.**
- Cognès, G., M. Leguilloux & F. Brien-Poitevin (1991):** Un dépotoir de l'antiquité tardive dans le quartier de l'esplanade à Arlés. Rev. Arch. Narb. 24, 201-234.
- Cunja, R. (1996):** Poznorimski in zgodnesrednjeveški Koper. Arheološko izkopavanje na bivšem kapucinskem vrtu v letih 1986-1987 v luči drobnih najdb 5. do 9. stol. Koper.
- Curtis, R. I. (1991):** Garum and Salsamenta. Production and Commerce in Materia medica. Studies in Ancient Medicine. New York.
- Dangréaux, B., Desbat, A. (1987-1988):** Les amphores du dépotoir flavien du Bas-de-Loyasse à Lyon. Gallia 45, 115-153.
- De Caprariis, F., C. Fiorini & D. Palombi (1988):** Contenitori da trasporto dell'area siropalestinese. Mém. École franç. Rome 100, 1, 305-320.
- De Caro, St. (1994):** Il vino di Boscoreale: dalla vigna al mercato. (Una vendemmia possibile nella villa di Boscoreale). V: La villa rustica in località villa Regina a Boscoreale. Pubbl. Scientifiche del Centro di studi della Magna Graecia dell'Università degli studi di Napoli, Federico II. Vol. I, 221-227.
- Degrassi, A. (1929):** Le grotte carsiche nell'età romana. V: Le grotte d'Italia, ott.-dic. 1929, 1-24.
- Démians d'Archimbaud, G. (ed.) (1994):** L'oppidum de Saint-Blaise du Ve au VIIe s. (Bouches-du-Rhône) ed. Doc. Arch. Franç. 45. Paris.
- Desbat, A., Picon, M. (1986):** Les importations d'amphores de Méditerranée orientale à Lyon (fin du I^{er} siècle avant J.-C. et I^{er} siècle après). Boul. Corr. Hell. Suppl. 13, Recherches sur les amphores grecques. Paris, 637-648.
- Dressel, H. (1879):** Di un grande deposito di anfore rinvenuto nel nuovo quartiere del castro Pretorio. Bull. Arch. Roma 7, 36-112, 143-196.
- Dular, A., B. Križ, D. Svoljšak & S. Tecco-Hvala (1991):** Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini. Arh. vest. 42, 65-198.
- Dular, A. (1976):** Rimski grobovi iz Rosalnic, Štrekljevca in Otoka pri Podzemlju. Arh. vest. 27, 191-223.
- Dunbabin, K. M. D. (1993):** Wine and Water at the Roman *convivium*. Jour. Rom. Arch. 6, 116-141.
- Eggers, R. (1969):** Der Lebensmittelimport aus Italien auf den Magdalensberg. Carinthia I., 410-416.
- Empereur, J. Y., Picon, M. (1989):** Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée orientale. V: Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherches, Coll. de École française de Rome, 114, 223-248.
- Freed, J. (1983):** Pottery from the Late Middens at San Giovanni. V: Gualtieri, M., M. Salvatore & A. Small (ed.): Lo scavo di S. Giovanni di Ruoti ed il periodo tardoantico in Basilicata. Centro accademico canadese 1. Bari, 91-106.
- Freed, J. (1995):** The late series of Tunisian cylindrical amphoras at Carthage. Jour. Rom. Arch. 8, 155-191.
- Freed, J., McCann, A. M. (1994):** Deep Water Archaeology: a Late Roman Ship from Cartage and an Ancient Trade Route near Skerki Bank of Northwest Sicily. Jour. Rom. Arch., Suppl. 13, Ann Arbor.
- Fulford, M. G., Peacock, D. P. S. (1984):** Excavations at Carthage; the British Mission. Vol. I, 2. Sheffield.
- Fulford, M., Tomber R. (1994):** Excavations at Sabratha 1948-1951, vol. II. The Finds. Part 2, The Fine Wares and Lamps. Tripoli.
- Galliou, P. (1990):** Afrique et Armorique. A propos d'une amphore d'Afrique du nord mise au jour à Rennes. Antiquités africaines 26, 223-229.
- Garnsey, P., K. Hopkins & C. R. Whitaker (1983):** Trade and the Ancient Economy. London.
- Garnsey, P. (1993):** Famine and food supply in the Graeco-roman World. Responsees to risk and crisis. Cambridge.

- Gassner, V. (1989):** Amphoren aus Carnuntum. Überlegungen zu ihrem wirtschaftsgeschichtlichen Aussagewert, *Münst. Beitr. Ant. Handelgesch.*, Bd. 8/2, 52-72.
- Gassner, V. (1997):** Das Südtor der Tetragonos-Agora. Keramik und Kleinfunde. *Forsch. in Ephesos* 13/1/1.
- Giesler, U. (1981):** Die Kleinfunde. V: Ulbert, T. (1981): Ad Pirum, Spätromische Passbefestigung in den Julischen Alpen. *Münch. Beitr. z. Vor- und Frühgesch.* 31.
- Gose, E. (1950):** Gefässtypen der römischen Keramik im Rheinland. Beiheft 1, Bonn. Jahrb.
- Grace, V. (1979):** Amphoras and the Ancient Wine Trade. *Amer. School Class. Stud. Athens, Excavations of the Athenian Agora. Picture book* No. 6.
- Grafenauer, F. (1953):** Rimski grob najden pri Skaručni. *Arh. vest.* 4, 144-147.
- Hawkes, C. F. C., Hull, M. R. (1947):** Camulodunum. First Report on the Excavations at Colchester 1930-1939. *Rep. Research Comm. Soc. Antiqu. London* 14. Oxford.
- Hayes, J. W. (1983):** The Villa Dionysos Excavations, Knossos; The Pottery. *Ann. Brit. Sch. Athens* 78, 97-169.
- Hayes, J. W. (1991):** Paphos, Vol. III, The Hellenistic and Roman Pottery. Nicosia.
- Hayes, J. W. (1998):** Introduction. The Study of Roman Pottery in the Mediterranean: 23 years after Late Roman Pottery. *Ceramica in Italia: VI-VII secolo, Atti del Convegno in onore di John W. Hayes.* Firenze, ed. L. Sagui, 9-21.
- Hesnard, A. (1990):** Les amphores. V: Gaule Interne et Gaule Méditerranéenne aux I^{er} et II^{es} siècles avant J.-C. *Rev. Arch. Narb. Suppl.* 21, 47-54.
- Höckmann, O. (1986):** Römische Schiffsverbände auf dem Ober- und Mittelrhein und die Verteidigung der Rheingrenze in der Spätantike. *Jb. Mainz*, 369-416.
- Horvat, J. (1990):** Nauportus (Vrhnika). *Dela SAZU* 33. Ljubljana.
- Horvat, J. (1993):** Začetek rimske dobe na prostoru zahodne in osrednje Slovenije. Rezultati preučevanja italške keramike. Disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Horvat, J. (1995):** Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambrožovo gradišče in Baba pri Slavini. *Arh. vest.* 46, 177-216.
- Horvat, J. (1995a):** Ausbreitung römischer Einflüsse auf das Südostalpengebiet in voraugusteischer Zeit. *Provinzialrömische Forschungen. Festschrift für G. Ulbert zum 65. Geburtstag.* Espelkamp, 25-40.
- Horvat, J. (1997):** Sermin. Prazgodovinska in zgodnjorimska naselbina v severozahodni Istri. *Op. Inst. Arch. Slov.* 3. Ljubljana.
- Johnson, B. (1986):** Syro-Palestinian Bag-Shaped Amphoras in the Athenian Agora and Corinth Collections. *Recherches sur les amphores grecques, Bull. corr. hell.*, Suppl. 13, 589-597.
- Karinja, S. (1997):** Koper, Kidričeva ulica. *Var. spom.* 36, 161.
- Keay, S. J. (1984):** Late Roman Amphorae in Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence. *BAR. Int. Ser.* 196.
- Kelemen, M. H. (1992):** Amphoren. V: Balácai Közle-mények II, 138.
- Kirigin, B. (1994):** Grčko-italske amfore na Jadranu. *Arh. vest.* 45, 15-24.
- Knez, T. (1992):** Novo mesto II, keltsko-rimsko grobišče. *Carn. Arch.* 2. Novo mesto.
- Knific, T. (1994):** Vranje near Sevnica: A Late Roman Settlement in the Light of Certain Pottery Finds. *Arh. vest.* 45, 211-237.
- Korošec, J. (1956):** Arheološke ostaline v Predjami. *Razprave SAZU I. raz.*, 4/1.
- Korošec, J. (1982):** Predjama konec 4. do sredine 5. st. *Arh. vest.* 33, 84-115.
- Kuzmanov, G. (1973):** Tipologiya i kronologiya na rannovizantijskite amfori (IV-VI.v). *Arkheologiya* 15/1, 14-21.
- Lamboglia, N. (1950):** Gli scavi di Albintimilium e la cronologia della ceramica romana (campagne di scavo 1938-1940). *Bordighera.*
- Lamboglia, N. (1952):** La nave romana di Albenga. *Riv. Stud. Lig.* 18, 131-236.
- Lamboglia, N. (1955):** Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana. *Riv. Stud. Lig.* 21, 241-270.
- Laubenheimer, F. (1989):** Le amphores gauloises sous l'Empire: recherches nouvelles sur leur production et leur chronologie. V: *Actes Sienné*, 105-138.
- Laubenheimer, F. (1990):** Le temps des amphores en Gaule. Vins, huiles et sauces. Paris.
- Leben, F., Šubic, Z. (1990):** Poznoantični kastel Vrh Brsta pri Martinj Hribu na Logaški planoti. *Arh. vest.* 41, 313-354.
- Lemaître, S. (1997):** L'amphore de type Agora F65/66, Dite "monoansée". Essai de synthèse à partir d'exemplaires lyonnais. S. F. E. C. A. G., *Actes du Congrès du Mans*, 311-320.
- Loeschcke, S. (1909):** Keramische Funde in Haltern. *Mitt. Alt.-Komm. Westfalen* 5, 101-190.
- Ložar, R. (1939):** Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. *Glas. Muz. dr. Slov.* 20, 180-225, 183.
- Lusuardi Siena, S. (1977):** Alcuni tipi di anfore Lunensi. V: *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores, Coll. de l'École française de Rome*, 32, 207-230.
- Lyding Will, E. (1982):** Greco-Italic Amphoras. *Hesperia* 51/3, 338-356.
- Mackensen, M. (1992):** Amphoren und Spatheia von Golemanovo Kale, V: Uenze, S.: Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). *Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934-1938.* Münch. Beitr. z. Vor- und Frühgesch. 43, 239-254.
- Mackensen, M. (1993):** Die spätantiken Sigillata- und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien). *Münch. Beitr. z. Vor- und Frühgesch.* 50.

- Maioli, M. G., Stoppioni, M. L. (1989):** Classe. Podere Chiavichetta: anfore di importazione. V: *Actes Siena*, 572-573.
- Manacorda, D. (1976-77):** Testimonianze sulla produzione e il consumo dell'olio tripolitano nel III secolo. *Dial. Arch.* 1-2, 9-10, 542-601.
- Manacorda, D. (1977):** Anfore. V: *Ostia IV*, 117-254.
- Manacorda, D. (ed.) (1982):** Archeologia urbana a Roma; il progetto della Crypta Balbi (1). Firenze.
- Manacorda, D. (ed.) (1985):** Archeologia urbana a Roma; il giardino del Conservatorio di S. Caterina della Rossa (3/2). Firenze.
- Martin-Kilcher, S. (1987):** Die römischen Amphoren aus Augst und Kaiseraugst. Ein Beitrag zur römischen Handels- und Kulturgeschichte, *Forschungen in Augst* 7.
- Martin-Kilcher, S. (1990):** Fischsaucen und Fischkonserven aus dem römischen Gallien. *Arch. Schweiz* 13, 1, 37-44.
- Mason, P. (1998):** Late Roman Črnomelj and Bela krajina. *Arh. vest.* 49, 285-313.
- Matijašič, R. (1988):** Kasiodorova pisma kao izvor za poznavanje kasnoantičke povjesti Istre (Cass. Var. XII. 22. 23. 24.). *Zgod. čas.* 42, 3, 363-371.
- Matijašič, R. (1998):** Gospodarstvo antičke Istre. Arheološki ostaci kao izvori za poznavanje društveno-gospodarskih odnosa u Istri u antici (I. st. pr. Kr. - III. st. posl. Kr.). Pula.
- Mattingly, D. J. (1988):** Oil for export? A comparison of Libyan, Spanish and Tunisian olive oil production in the Roman empire. *Jour. Rom. Arch.* 1, 33-56.
- Méthodes (1977):** Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores (Actes du colloque de Rome, 27-29 mai 1974). Coll. de l'Éc. franç. de Rome, 32.
- Mikl Curk, I. (1963-1964):** K topografiji rimske mestne četrti na današnjem Zgornjem Bregu v Ptuj. *Arh. vest.* 14-15, 259-282.
- Mikl Curk, I. (1969):** Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija, *Dissertationes* 9. Vukovar.
- Mikl, I. (1960-1961):** Rimske najdbe iz Ptuja po letu 1954. *Arh. vest.* 11-12, 153-188.
- Murialdo, G. (1993-1994):** Anfore tardoantiche nel Finale (VI-VII secolo). *Riv. St. Lig.* 59-60, 213-246.
- Opaiž, A. (1984):** Beobachtungen zur Entwicklung der zwei Amphorentypen. *Peuce* 9, 311-327, 676-690.
- Osmuk, N. (1976):** Nove antične najdbe v Povirju. *Gor. let.* 3, 70-87.
- Osmuk, N. (1985-1987):** Rimskodobna arhitektura na Ledinah v Novi Gorici. *Gor. let.* 12/14, 79-104.
- Osmuk, N. (1998):** Ajdovščina - Castra. *Forschungsstand* 1994. *Arh. vest.* 48, 119-130.
- Ostia II (1970):** Ostia II - Le terme del nuotatore: Scavo dell'ambiente I, *Studi Miscellanei* 16. Roma.
- Ostia III (1973):** Ostia III - Le terme del nuotatore: Scavo dell'ambiente V e di un saggio nell'area, *Studi Miscellanei* 21. Roma.
- Ostia IV (1977):** Ostia IV - Le terme del nuotatore: Scavo dell'ambiente XVI e dell'area XXV, *Studi Miscellanei* 21. Roma.
- Outschar, U. (1993):** Produkte aus Ephesos in alle Welt? *Öster. Arch. Inst. Berichte und Materialien*, 5, 47-52.
- Pacetti, F. (1995):** Appunti su alcuni tipi di anfore orientali della prima età Bizantina. Centri di produzione, contenuti, cronologia e distribuzione. *Agricoltura e commerci nell'Italia antica. Atlante tematico di topografia I. Suppl.*, 273-296.
- Pahič, S. (1978):** Najdbe z rimske ceste Slovenska Bistrica - Pragersko. *Arh. vest.* 29, 129-289.
- Panciera, S. (1957):** Vita economica di Aquileia in età romana. Venezia.
- Panella, C. (1970):** Anfore, Ostia II, Le terme del nuotatore. Scavo del ambiente I. *Studi Miscellanei* 16. Rim, 102-156.
- Panella, C. (1973):** Appunti su un gruppo di anfore della prima, media e tarda età imperiale. V: *Ostia III*, 460-633.
- Panella, C. (1986):** Oriente et occidente: considerazioni su alcune anfore "Egee" di età imperiale a Ostia. *Bull. corr. hell. Suppl.* 13, 609-637.
- Panella, C. (1986a):** Le anfore tardoantiche: centri di produzione e mercati preferenziali. V: *Società romana e Impero tardo-antico*, 3. Ed. A. Giardina, 251-277.
- Panella, C. (1989):** Le anfore italiche del II. secolo d. C. V: *Actes Sienne*, 139-178.
- Panella, C. (1993):** Merci e scambi nel Mediterraneo tardoantico. *Storia di Roma* 3, L'età tardoantica, II, Torino. V: Carandini, A., L. Cracco Ruggini & A. Giardina (ed.): *I luoghi e le culture*, 613-697.
- Panella, C. (1998):** Anfore e archeologia subaquea. *Archeologia subaquea. Come opera l'archeologo. Storie dalle aque*. Firenze, ed. G. Volpe, 531-559.
- Panella, C., Tchernia, A. (1994):** Produits agricoles transportés en amphores. V: *Actes du colloque international organisé par l'École française de Rome* (25-28 mars 1992); Coll. de l'École française de Rome 198, *L'Italie d'Auguste à Diocletien*, 145-165.
- Parker, A. J. (1992):** Ancient Shipwrecks of the Mediterranean and the Roman Provinces. *BAR. Int. Ser.* 580, Oxford.
- Pastore, P. (1992):** V: Pesavento Mattioli, S.: Anfore romane a Padova: ritrovamenti dalla città. *Materiali d'archeologia* 1, Veneto I. Modena.
- Peacock, D. P. S. (1974):** Amphorae and the Baetican Fish Industry. *The Antiquaries Jour.* 54. Oxford, 232-243.
- Peacock, D. P. S. (1977):** Roman Amphorae: Typology, Fabric and Origins. V: *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores* (Actes du colloque de Rome, 27-29 mai 1974), Coll. de l'École française de Rome 32, 261-278.
- Peacock, D. P. S., Williams, D. F. (1986):** Amphorae and the Roman Economy, London.

- Peacock, D. P. S., F. Bejaoui & N. Belazreg (1989):** Roman Amphora production in the Sahel Region of Tunisia. V: *Actes Sienne*, 179-222.
- Perc, B. (1951):** Rimske najdbe v Celju od 1941-1951. *Arh. vest.* 2, 227-240.
- Perko, V., A. Bavdek & I. Lazar (1998):** Poznoantično najdišče Šmarata. *Arh. vest.* 49, 271-283.
- Pesavento Mattioli, S. (1992):** Anfore romane a Padova: ritrovamenti dalla città. *Materiali d'archeologia* 1, Veneto I. Modena.
- Petru, P., Ulbert, T. (1975):** Vranje pri Sevnici. Starokrščanske cerkve na Ajdovskem gradu. *Kat. in monogr.* 12.
- Petru, S. (1972):** Emonske nekropole (odkrite med leti 1635-1960). *Kat. in monogr.* 7.
- Plesničar Gec, L. (1972):** Severno emonsko grobišče. *Kat. in monogr.* 8.
- Plesničar Gec, L. (1976):** Aquileia ed Emona. V: *Aquileia e l'arco alpino orientale. Ant. Alto Adr.* 9, 119-140, 128.
- Plesničar Gec, L. (1977):** Keramika emonskih nekropol. *Dis. et monogr.* 20.
- Plesničar Gec, L. (1983):** Starokrščanski center v Emoni. *Kat. in monogr.* 21.
- Plesničar Gec, L. (1990):** I rapporti tra Emona e la Venetia. V: *La Venetia nell'area Padano-Danubiana. Le vie di comunicazione. Padova*, 329-336.
- Purcell, N. (1985):** Wine and wealth in Ancient World. *Jour. Rom. Stud.* 75, 1-19.
- Ravenna (1983):** G. Bermond Montanari, Ravenna e porto di Classe, venti anni di ricerche archeologiche tra Ravenna e Classe. Bologna.
- Reusch, W. (1970):** Kleine, spitzkonische Amforen. Ein Beitrag zur römischen Schwerkeramik. *Saal. Jb.* 27, 54-62.
- Rickman, G. (1980):** The corn supply of ancient Rome. Oxford.
- Riley, J. A. (1976):** V: Humphrey, J. H. (ed.): *Excavations at Carthage. University of Michigan 1975, Amer. Schools Orient. Res. I. Tunis*, 125-156.
- Riley, J. A. (1979):** V: Lloyd, J. A. (ed.): *The Coarse Pottery from Berenice. Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice) 2, Libya Antiqua, Suppl. 5/2 (Tripoli)*, 91-467.
- Rossi, R. F. (1996):** La romanizzazione della Cisalpina. V: Botteri, P., Toneatto, L. (ed.): *Scritti di storia romana. Università degli studi di Trieste, Dip. Sc. Ant.* 7, 187-197.
- Sabratha II (1994):** Excavations at Sabratha 1948-1951, vol. II. The Finds. Part 2. V: Fulford, M., Tomber, R. (ed.): *The Fine Wares and Lamps. Tripoli*.
- Sagadin, M. (1990):** Novejše antične najdbe na Gorenjskem. *Arh. vest.* 41, 375-387.
- Sagadin, M. (1995):** Poselitvena slika rimskega podeželja na Gorenjskem. *Kranjski zbornik*, 13-22.
- Sagadin, M. (1995a):** Menges v antiki. *Arh. vest.* 46, 217-245.
- Sagadin, M. (1998):** Carniola u svetlu novih nalaza. *Radovi XIII. medunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, Vjes. arh. hist. dalm. Suppl.* 87-89, 715-724.
- Scarell, A. (1993):** Cinquecento anni di vino. *Aquileia. A tavola con gli antichi Romani. Trieste, Udine*, 60-69.
- Sciallano, M., Sibella, P. (1991):** Amphores, comment les identifier? Aix-en-Provence.
- Scorpan, C. (1977):** Contribution à la connaissance de certains types céramiques romano-byzantins (IV^e-VII^e siècles) dans l'espace Istro-pontique. *Dacia*, 21, 269-297.
- Slapšak, B. (1978):** Rodik-Ajdovščina. *Arh. vest.* 29, 546.
- Slapšak, B. (1985):** Ajdovščina nad Rodikom. Prazgodovinsko in antično naselje. *Arh. pregl.* 135-136.
- Snoj, D. (1992):** Piran. Župnijska cerkev sv. Jurija. Poročilo o arheoloških izkopavanjih. Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran.
- Snoj, D. (1992a):** Var. spom. 34, 265-272.
- Stokin, M. (1988):** Arh. pregl. 1988, 181-183.
- Stokin, M. (1989):** Var. spom. 31, 231.
- Stokin, M. (1992):** Naselbinski ostanki iz 1. st. pr. n. š. v Fornačah pri Piranu. *Arh. vest.* 43, 79-92.
- Stoppioni Piccoli, M. L. (1983):** Le anfore. V: Bermond Montanari, G. (ed.): *Ravenna e il porto di Classe. Imola*, 130-146.
- Svoljšak, D. (1985):** Sv. Pavel nad Vrtovinom. Rezultati sondiranja leta 1966. *Arh. vest.* 36, 195-236.
- Svoljšak, D., Trkman, B. Ž., (1985):** Var. spom. 27, 232-236.
- Šašel, J. (1975-76):** Iuliae Alpes. *Atti Ce. S. D. I. R.*, 601-618.
- Šašel, J. (1976):** Lineamenti dell'espansione romana nelle Alpi Orientali e dei Balcani occidentali. *Ant. Altoadr.* 9, 71-90. (Op. sel., 408-431).
- Šašel, J. (1984):** Sistemi di difesa della porta illirico-italica nel Tardo Antico. V: *Il crinale d'Europa. L'area illirico-danubina nei suoi rapporti con il mondo classico. Rome*, 113-123 (Op. sel. 795-805).
- Šašel, J. (1985):** Zur Frühgeschichte der XV. Legion und zur Nordostgrenze der Cisalpina zur Zeit Caesars (Op. sel., 469-477).
- Šašel, J. (1987):** Le famiglie romane e la loro economia di base. *Ant. Altoadr.* 29, 145-152 (Op. sel., 529-537).
- Šašel, J. (1988):** L'organizzazione del confine orientale d'Italia nell'alto medio evo. *Ant. Altoadr.* 32, 107-114 (Op. sel. 813-820).
- Šašel, J. (1989):** Zur Verwaltungstechnischen Zugehörigkeit Emonas. *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 41, 169-174 (Op. sel., 707-714).
- Šašel, J., Škaler, S. (1972):** Amfore iz manufakture Sepulijev pri Pataviju. *Arh. vest.* 23, 427-432.
- Tchernia, A. (1983):** Italian wine in Gaul at the end of the Republic. V: Garnsey, P., K. Hopkins & C. R. 1983.

- Tchernia, A. (1986):** Le vin de l'Italie Romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores. Bibl. des École Franç. d'Athènes et de Rome.
- Tengström, E. (1974):** Bread for the people. Studies of the corn-supply of Rome during the late empire. Stockholm.
- Tomber, R. (1988):** Pottery from the 1982-83 excavations. V: J. H. Humphrey (ed.): The Circus and a Byzantine Cemetery at Carthage, Vol. I. Ann Arbor, 437-528.
- Toniolo, A. (1991):** Le anfore di Altino. Archeologia Veneta 14. Padova.
- Tyers, P. A. (1996):** Roman Pottery in Britain. London.
- Uenze, S. (1992):** Die spätantiken Befestigungen von Sadovec (Bulgarien). Ergebnisse der deutsch-bulgarisch-österreichischen Ausgrabungen 1934-1938. Münch. Beitr. z. Vor- und Frühgesch. 43.
- Ulbert, G. (1959):** Römische Holzfässer aus Regensburg. BayVorgeschbl. 24, 6-29.
- Ulbert, T. (1981):** Ad Pirum, Spätromische Passbefestigung in den julischen Alpen. Münch. Beitr. z. Vor- und Frühgesch. 31.
- Urleb, M. (1973-75):** Cerknica. Var. spom. 17-19, 1973-75/1, 116-122.
- Urleb, M. (1974):** Križna gora pri Ložu. Kat. in monogr. 11.
- Urleb, M. (1984):** Antično grobišče v Cerknici. Arh. vest. 34, 298-346.
- Van der Werff, J. (1986):** Excavations in the House of the Porch (V. ii. 4-5) at Ostia. Bull. Ant. Besch. 61, 77-137.
- Vičič, B. (1993):** Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 15. Arh. vest. 44, 153-201.
- Vičič, B. (1994):** Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani. Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32. Arh. vest. 45, 25-80.
- Vidrih Perko, V. (1991):** Študija keramike kot doprinos k ekonomsko historični podobi Hrušice (Magistrsko delo). Ljubljana.
- Vidrih Perko, V. (1992):** La ceramica tardo antica di Hrušica (Ad Pirum). Acta Rei Cret. Rom. Faut. 31/32, 349-364.
- Vidrih Perko, V. (1992a):** Afriška sigilata v Emoni. Arh. vest. 43, 93-104.
- Vidrih Perko, V. (1992b):** Antična keramika. V: Turk, I., A. Bavdek, V. Perko, M. Culiberg, A. Šercelj, J. Dirjec & P. Pavlin: Acijev spodmol pri Petrinjah, Slovenija. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji XX, 27-48.
- Vidrih Perko, V. (1993):** Antična keramika. V: Turk, I., Z. Modričan, T. Prus, A. Culiberg, A. Šercelj, V. Perko, J. Dirjec & P. Pavlin: Podmol pri Kastelcu - novo večplastno arheološko najdišče na Krasu, Slovenija. Arh. vest. 44, 45-96.
- Vidrih Perko, V. (1994):** Poznoantične amfore v Sloveniji (Disertacija). Ljubljana.
- Vidrih Perko, V. (1995):** Spätantike keramische Neufunde aus Piran. Acta Rei Cret. Rom. Faut. 34, 241-248.
- Vidrih Perko, V. (1997a):** Rimskodobna keramika z Ajdovščine pri Rodiku. Arh. vest. 48, 341-358.
- Vidrih Perko, V. (1997b):** Some Late Roman Ceramic Finds from the Slovenian Karst Region. Acta Rei Cret. Rom. Faut. 35, 249-258.
- Vidrih Perko, V. (1997c):** The Roman Tile Factory at Vransko near Celeia (Noricum). Part two: Ceramic Finds. Acta Rei Cret. Rom. Faut. 35, 165-172.
- Vidrih Perko, V. (1999):** A Survey of Recent Research on Roman Amphorae, Trade and Diet in the North Adriatic. V: Life of the Average Roman, ed. M. R. DeMaine, R. M. Taylor. Minnesota, 1-21.
- Vidrih Perko, V., Pavletić, M. (2000):** Report on ceramics from Brijuni. Rei Romanae Fautorum Acta 36, 263-269.
- Villa, L. (1994):** Le anfore tra tardoantico e medioevo. V: Lusuardi Siena (ed.): Ad mensam. Manufatti d'uso da contesti archeologici fra tarda antichità e medioevo. Videm/Udine, 335-431.
- Vitolović, V. (1971):** Iz prošlosti poljoprivrede Istre od antike do XVIII stoljeća. Zbornik Poreštine 1, 313-344.
- Volpe, G. (1998):** Archeologia subaquea e commerci in età tardoantica. Archeologia subaquea. Come opera l'archeologo. Storie dalle acque. VIII Ciclo di Lezioni sulla Ricerca applicata in Archeologia Certosa di Pontignano (Siena) 9-15 Dicembre 1996. Firenze, 561-626.
- Vallauri, L. (1994):** Les céramiques communes importées, L'oppidum de Saint-Blaise du Ve au VIIe s. (Bouches-du-Rhône) ed. G. Démians d'Archimbaud, Documents d'Arch. Franç. 45. Paris, 116-132.
- Warner Slane, K. (1990):** Corinth, Vol. XVIII, Part II. The Sanctuary of Demeter and Kore. The Roman Pottery and Lamps. Princeton.
- Whitehouse, D., Barker, G., Reece, R., Reese, D. (1982):** The Schola Praeconum I: The Coins, Pottery, Lamps and Fauna. Pap. Brit. Sch. Rome, 37, 53-91.
- Wickham, Ch. (1988):** Marx, Sherlock Holmes and Late Roman Commerce. Jour. Rom. Stud. 78, 183-193.
- Wieseman, J. (1999):** Challenge of the Deep. Archaeology, May/June, 10-12.
- Žbena Trkman, B. (1981):** Var. spom. 23, 231.
- Žbena Trkman, B. (1983):** Var. spom. 25, 216.
- Žbena Trkman, B. (1990):** Var. spom. 32, 170.
- Zemer, A. (1977):** Storage Jars in Ancient Sea Trade. Haifa.
- Zevi, F. (1966):** Appunti sulle anfore romane. Arch. Class. 18, 208-247.
- Zupančič, N., Bole, M. (1997):** Kemične in mineraloške raziskave amfor. V: Horvat, J.: Sermin. Prazgodovinska in zgodnjerimska naselbina v severozahodni Istri. Op. Inst. Arch. Slov. 3. Ljubljana, 83-98.

